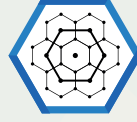

T.C. SANAYİ VE
TEKNOLOJİ BAKANLIĞI

CMDP
Cazibe Merkezlerini
Destekleme Programı

KARACAADAĞ
KARACADAĞI ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME AJANSI

**DIYARBAKIR
TİCARET VE SANAYİ
ODASI**

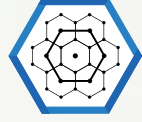
Mezopotamya **Gastro** **Diyarı**

DIYARBAKIR'IN GIDA, BAHARAT VE TIBBİ BİTKİLERİ

T.C. SANAYİ VE
TEKNOLOJİ BAKANLIĞI

CMDP
Cazibe Merkezlerini
Destekleme Programı

KARACADAĞ
KALKINMA AJANSI - DEVELOPMENT AGENCY

**DIYARBAKIR
TİCARET VE SANAYİ
ODASI**

Mezopotamya **Gastro** **Diyarı**

DIYARBAKIR'IN GIDA, BAHARAT VE TIBBİ BİTKİLERİ

"Gastronomi ve Yöresel Ürünler Eylem Planı, 2020 Yılı Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı kapsamında Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından sağlanan mali destek ile yürütülmüştür.

Sözleşme No: TRC2/20/CMDP/02"

Bu alışma, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın desteğiyle Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası tarafından yürütülmekte olan Gastro İnovasyon Merkezi Projesi kapsamında, Tezay Danışmanlık Sanayi ve Ticaret Limited Őirketi tarafından hazırlanmıştır.

Yayına hazırlayan: Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası

Proje Koordinatörü: Meryem zdemir Ok

Araştırma Ekibi:

Koordinatör: Prof. Dr. A. Selçuk ERTEKİN

Araştırmacı: Prof. Dr. Fikret UYAR

Biyolog Erkan MONCA

Erdal BAŐARIR

ÖNSÖZ

Merhaba,

Tarihi kültürel varlıkları ve zengin kültürel miras değerleri ile bilinen Diyarbakır'ın mutfak kültürü, yöresel ürünleri ve yöresel lezzetlerine dair yolculuğumuz devam ediyor. Yöresel lezzetlerin coğrafi işaret tescili ile başladığımız çalışmalarda bugün kaybolan kültürel değerleri, üretim biçimlerini, kadim bilgileri, hikayeleri korumak ve kentin kültür ve gastronomi turizmine doğru araçlar ile kazandırmak için çalışmalar yapıyoruz.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Karacadağ Kalkınma Ajansı desteği ile yürüttüğümüz "Gastro İnovasyon Merkezi" projesi kapsamında 1870 yılında Sanayi Mektebi olarak inşa edilen, 1900 yılında Hamidiye Sanayi Mektebi oadı verilen ve daha sonra Dar'ül Muallimin (Öğretmen Okulu) olarak işlevlendirilen tarihi binayı "Gastro İnovasyon Merkezi" olarak işlevlendirdik. Bu merkez tescilini tamamladığımız 48 yöresel ürün ve lezzetin ve kaybolmaya başlayan yöresel lezzetlerin üretim, tanıtım, satış ve standardizasyonu, mutfak eğitimleri, yöresel yemek tadım ve deneyim atölyeleri ve kenti ziyaret eden turların gastronomi durağı olarak hizmet verecek.

Proje kapsamında 4 yıllık "Gastronomi Eylem Planı", "Diyarbakır Peynir Envanteri", "Diyarbakır Bütüncül Coğrafi İşaret Stratejisi", "Diyarbakır'ın Gıda, Baharat ve Tıbbi Bitkileri" ve "Kaybolan Yöresel Lezzetler" saha çalışmaları yapılarak merkez faaliyetleri için yerel bilgiler derlenerek yol haritaları hazırlandı. Diyarbakır'ın Gıda, Baharat ve Tıbbi Bitkileri saha çalışması kapsamında Diyarbakır ilinde yetişen 100 kadar bitkinin çeşitli amaçlar ile kullanıldığını saptadık.

Yaklaşık 4.000 - 4.500 bitki türünün yetiştiği tahmin edilen Mezopotamya alt bölgesinde dünya üzerinde önemli gen merkezlerinden biri. Bu bitkisel çeşitlilik Mezopotamya alt bölgesinde mutfak kültürüne de önemli bir zenginlik kazandırmış durumda. Diyarbakır ilinde de kent mutfağında geleneksel olarak doğadan toplanan endemik bitkiler özgün bir yere sahip. Toplanan gıda bitkileri semt ve ilçe pazarlarında, baharat ve tıbbi bitkiler aktar ve baharatçılarda satışa sunuluyor. Saha çalışması kapsamında Diyarbakır ilinde yoğun olarak toplanan endemik bitkilere odaklandık ve her bir bitkinin görünümü ve kullanım şekline raporumuzda yer verdik. Amacımız kent mutfağında özgün bir yeri olan endemik bitkileri araştırarak, kentin gastronomi kültüründeki yerini korumak ve sürdürmek.

Bu hedefe ulaşmak için yaptığımız saha çalışmasına destek veren Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Karacadağ Kalkınma Ajansı'na, emek veren araştırmacılarımıza ve proje ekibimize teşekkür ederiz.

Saygılarımızla

Mehmet KAYA

DTSO Yönetim Kurulu Başkanı

İÇİNDEKİLER

1.AMARANTHACEAE FAMILİYASI (HOROZİBİBİĞİGİLLER) - AMARANTHUS RETROFLEXUS, TİLKİKUYRUĞU, KOKSOR	9
2.AMARYLLIDACEAE FAMILİYASI (NERGİSGİLLER) - ALLİUM AMPELOPRASUM, PIRASA, SİR, SİRİM	9
3.AMARYLLIDACEAE FAMILİYASI (NERGİSGİLLER) - ALLİUM KHARPUTENSE, HARPOT SOĞANI, SORYAZ	10
4.AMARYLLIDACEAE FAMILİYASI (NERGİSGİLLER) - ALLİUM PSEUDOAMPELOPRASUM, YALANCI KÖRMEN, SİR, SİRİM	10
5.AMARYLLIDACEAE FAMILİYASI (NERGİSGİLLER) - ALLİUM SCORODOPRASUM SUBSP. ROTUNDUM, DELİ PIRASA, SİR, SİRİM	11
6.ANACARDIACEAE FAMILİYASI (MENENGİÇGİLLER) - PİSTACIA EURYCARPA, BENDEK	11
7.ANACARDIACEAE FAMILİYASI (MENENGİÇGİLLER) - PİSTACIA PALAESTINA, ÇÖĞRE, QEZWAN	
8.ANACARDIACEAE FAMILİYASI (MENENGİÇGİLLER) - RHUS CORIARIA, SUMAK, SİMAQ	
9.APIACEAE FAMILİYASI (MAYDANOZGİLLER) - ANETHUM GRAVEOLENS, DEREOTU	
10.APIACEAE FAMILİYASI (MAYDANOZGİLLER) - APIUM NODIFLORUM, BENDİK	
11.APIACEAE FAMILİYASI (MAYDANOZGİLLER) - CORIANDRUM SATIVUM, KİŞNİŞ, GİJNİJ	
12.APIACEAE FAMILİYASI (MAYDANOZGİLLER) - ECHINOPHORA TENUIFOLIA SUBSP. SIBTHORPIANA, SARIÇÖRDÜK, KERKOR	
13.APIACEAE FAMILİYASI (MAYDANOZGİLLER) - FERULA ORIENTALIS, ÇAKŞIR	
14.APIACEAE FAMILİYASI (MAYDANOZGİLLER) - FOENICULUM VULGARE, REZENE, RAZYANE	
15.APIACEAE FAMILİYASI (MAYDANOZGİLLER) - HERACLEUM PERSICUM SUH, SO	
16.ARACEAE FAMILİYASI (YILANYASTIĞIGİLLER) - ARUM RUPICOLA VAR. RUPICOLA, YILANYASTIĞI, DAĞSORSALI, KARI	
17.ARACEAE FAMILİYASI (YILANYASTIĞIGİLLER) - BIARUM CARDUCHORUM, YILANPANCARI, KARDİ	
18.ASPARAGACEAE FAMILİYASI (KUŞKONMAZGİLLER) - ASPARAGUS PALAESTINUS, TÜLÜZÜMÜ, MAROJE	
19.ASPARAGACEAE FAMILİYASI (KUŞKONMAZGİLLER) - ORNITHOGALUM NARBONENSE, AKBANDIR, MIZLAK	
20.ASPARAGACEAE FAMILİYASI (KUŞKONMAZGİLLER) - ORNITHOGALUM UMBELLATUM, SUNBALA, AKBANDIR	
21.ASTERACEAE FAMILİYASI (PAPATYAGİLLER) - ACHILLEA ALEPPICA SUBSP. ALEPPICA, TATARCIOTU, GULİKA MARA	
22.ASTERACEAE FAMILİYASI (PAPATYAGİLLER) - ACHILLEA ARABICA, HANZABEL, GULİKA MARA	
23.ASTERACEAE FAMILİYASI (PAPATYAGİLLER) - CICHORIUM INTYBUS, HİNDİBA, TALİŞK	

- 24.ASTERACEAE FAMILİYASI [PAPATYAGİLLER] - GUNDELİA CAPPADOCICA, KENGER, KERENK
- 25.ASTERACEAE FAMILİYASI [PAPATYAGİLLER] - GUNDELİA ROSEA, KENGER, KERENK
- 26.ASTERACEAE FAMILİYASI [PAPATYAGİLLER] - MATRİCARİA CHAMOMİLLA, ALMAN PAPTAYASI, BEYBUN
- 27.ASTERACEAE FAMILİYASI [PAPATYAGİLLER] - TRAGOPOGON BUPHTLAMOİDES VAR. BUPHTLAMOİDES, TARLA YEMLİĞİ, ŞENG, POREPİRE
- 28.ASTERACEAE FAMILİYASI [PAPATYAGİLLER] - TRAGOPOGON PORRİFOLİUS SUBSP. LONGİROSTRİS, YEMLİK, ŞENG, POREPİRE
- 29.BORAGİNACEAE FAMILİYASI [HODANGİLLER] - ALKANNA TRİCHOPHİLA VAR. MARDİNENSİS, HAVACİVA OTU, HAVAJU
- 30.BORAGİNACEAE FAMILİYASI [HODANGİLLER] - ANCHUSA AZUREA, SIĞIRDİLİ, GURİZ
- 31.BRASSICACEAE FAMILİYASI [TURPGİLLER] - CAPSELLA BURSA-PASTORİS, ÇOBAN ÇANTASI, NANE CİVİKA
- 32.BRASSICACEAE FAMILİYASI [TURPGİLLER] - LEPİDİUM SATİVUM SUBSP. SPİNESSENS, TERE, DİJNİK, RİŞVAT
- 33.BRASSICACEAE FAMILİYASI [TURPGİLLER] - NASTURTIUM OFFİCİNALE, SUTERESİ, TUZİK
- 34.BRASSICACEAE FAMILİYASI [TURPGİLLER] - SİNAPİS ARVENSİS, HARDAL, XERDEL
- 35.CANNABACEAE [KENEVİRGİLLER] FAMILİYASI - CELTİS PLANCHONİANA DAHUM, TAOK
- 36.CANNABACEAE [KENEVİRGİLLER] FAMILİYASI - CELTİS TOURNEFORTİİ DARDAĞAN, TAOK
- 37.CAPPARACEAE FAMILİYASI [KEBEREGİLLER] - CAPPARİS SPİNOSA, KEBERE, KEMBEROK, ŞEBELLAH, BERİKEMBER
- 38.COLCHİCACEAE FAMILİYASI [AÇIÇİĞDEMİLLER] - COLCHİCUM ATTİCUM, YIRTIKÇİĞDEM
- 39.CONVOLVULACEAE FAMILİYASI [TARLASARMAŞIĞIGİLLER] - CUSCUTA BABYLONİCA, GELİNSAÇI, KÜŞÜT, PEÇEKA ZER
- 40.FABACEAE FAMILİYASI [BAKLAGİLLER] - CİCER RETİCULATUM, SIĞİLLİ NOHUT, MUKAŞER, NOKBEJ, NOKA REŞ
- 41.FABACEAE FAMILİYASI [BAKLAGİLLER] - GLYCYRRHİZA GLABRA MEYAN, SÛS
- 42.FAGACEAE FAMILİYASI [KAYINGİLLER] - QUERCUS BRANTHİİ, KARAMEŞE, BERU
- 43.FAGACEAE FAMILİYASI [KAYINGİLLER] - QUERCUS İNFECTORİA SUBSP. VENERİS, MAZİ MEŞESİ, MAZİ
- 44.FAGACEAE FAMILİYASI [KAYINGİLLER] - QUERCUS LİBANİ, LÛBNAN MEŞESİ, BERU
- 45.GERANİACEAE FAMILİYASI [TURNAGAGASIGİLLER] - ERODİUM CİCUTARİUM SUBSP. CİCUTARİUM İĞNELİK, DERZİYA PİRE
- 46.HYPERICACEAE FAMILİYASI [KANTARONGİLLER] - HYPERİCUM RETUSUM ARAN, KANTARON, BOTAV
- 47.HYPERICACEAE FAMILİYASI [KANTARONGİLLER] - HYPERİCUM TRİQUETRİFOLİUM, PİRPIROTU, KANTARON, BAHTOF
- 48.IRIDACEAE FAMILİYASI [SÛSENGİLLER] - CROCUS BİFLORUS SUBSP. PSEUDONUBİGENA SİİRT ÇİĞDEMİ, PİVOK

- 49.LAMIACEAE FAMILYASI [BALLIBABAGİLLER] - CYCLOTRICHİUM LEUCOTRICHUM DAĞNANESİ, RİHANE TAHTEN
- 50.LAMIACEAE FAMILYASI [BALLIBABAGİLLER] - MELİSSA OFFİCİNALİS, OĞULOTU
- 51.LAMIACEAE FAMILYASI [BALLIBABAGİLLER] - MENTHA LONGİFOLİA SUBSP. TYPHOİDES, DERE NANESİ, YARPUZ, PUNK
- 52.LAMIACEAE FAMILYASI [BALLIBABAGİLLER] - OCİMUM BASİLİCUM REYHAN, RİHAN
- 53.LAMIACEAE FAMILYASI [BALLIBABAGİLLER] - ORİGANUM VULGARE SUBSP. GRACİLE KUŞ ZEMULU, MERCANKÖŞK
- 54.LAMIACEAE FAMILYASI [BALLIBABAGİLLER] - SATUREJA HORTENSİS ÇİBRİSKA, KAYAKEKİĞİ
- 55.LAMIACEAE FAMILYASI [BALLIBABAGİLLER] - SİDERİTİS LİBANOTİCA SUBSP. KURDİCA, İNCEÇAY
- 56.LAMIACEAE FAMILYASI [BALLIBABAGİLLER] - TEUCRİUM POLİUM SUBSP. POLİUM, ACİYAVŞAN, MERYEMHORT
- 57.LAMIACEAE FAMILYASI [BALLIBABAGİLLER] - THYMBRA SPİCATA SUBSP. SPİCATA, ZAHTER
- 58.LAMIACEAE FAMILYASI [BALLIBABAGİLLER] - THYMBRA SİNTENİSİİ SUBSP. SİNTENİSİİ, AKZAHTER
- 59.LAMIACEAE FAMILYASI [BALLIBABAGİLLER] - THYMUS KOTSCHYANUS SUBSP. KOTSCHYANUS, KEKİK
- 60.LAMIACEAE FAMILYASI [BALLIBABAGİLLER] - VİTEX AGNUS-CACTUS, HAYIT
- 61.MALVACEAE FAMILYASI [EBEGÜMECİGİLLER] - ALCEA APTEROCARPA HATMİ, GÜLFATMA, HİRO
- 62.MALVACEAE FAMILYASI [EBEGÜMECİGİLLER] - ALCEA STRIATA HATMİ, HİRO, YİVLİ HATMİ
- 63.MALVACEAE FAMILYASI [EBEGÜMECİGİLLER] - MALVA NİCAEENSİS, EBEGÜMECİ, TOLİK, İLMİKOTU
- 64.MALVACEAE FAMILYASI [EBEGÜMECİGİLLER] - MALVA PUSİLLA KABALIK EBEGÜMECİ, TOLİK
- 65.ORCHİDACEAE FAMILYASI [SALEPGİLLER] - CEPHALANTHERA KOTSCHYANA KOÇ SALEBİ
- 66.ORCHİDACEAE FAMILYASI [SALEPGİLLER] - CEPHALANTHERA KURDİCA, KURTKUŞCUĞU
- 67.ORCHİDACEAE FAMILYASI [SALEPGİLLER] - CEPHALANTHERA LONGİFOLİA, KUĞU SALEBİ
- 68.ORCHİDACEAE FAMILYASI [SALEPGİLLER] - DACTYLORHİZA OSMANİCA VAR. OSMANİCA, OSMANLI SALEBİ
- 69.ORCHİDACEAE FAMILYASI [SALEPGİLLER] - HİMANTOGLOSSUM AFFİNE, KEŞKEŞÇİÇEĞİ
- 70.ORCHİDACEAE FAMILYASI [SALEPGİLLER] - HİMANTOGLOSSUM COMPERİANUM, MEŞE KEŞKEŞİ
- 71.ORCHİDACEAE FAMILYASI [SALEPGİLLER] - OPHRYS ARGOLİCA SUBSP. LUCİS, RODOS SALEBİ
- 72.ORCHİDACEAE FAMILYASI [SALEPGİLLER] - OPHRYS BORNMUELLERİ SUBSP. CARDUCHORUM, ÖKÜZ SALEBİ

73. ORCHIDACEAE FAMILİYASI (SALEPGİLLER) - OPHRYS CİLİCA, TÜLEKDOKUYAN
74. ORCHIDACEAE FAMILİYASI (SALEPGİLLER) - OPHRYS MAMMOSA, KEDİKULAĞI
75. ORCHIDACEAE FAMILİYASI (SALEPGİLLER) - OPHRYS REINHOLDII SUBSP. STRAUSSII, SİDİKLİ SALEP
76. ORCHIDACEAE FAMILİYASI (SALEPGİLLER) - ORCHIS ANATOLICA, DİLDAMAK
77. ORCHIDACEAE FAMILİYASI (SALEPGİLLER) - ORCHIS CORIOPHORA SUBSP. CORIOPHORA, PİRİNÇÇİÇEĞİ
78. ORCHIDACEAE FAMILİYASI (SALEPGİLLER) - ORCHIS PUNCTULATA, SELEF
79. ORCHIDACEAE FAMILİYASI (SALEPGİLLER) - ORCHIS SIMIA, PÜSKÜL SALEBİ
80. ORCHIDACEAE FAMILİYASI (SALEPGİLLER) - ORCHIS TRIDENTATA, KATRAN ALACASI
81. PAPAVERACEAE FAMILİYASI (GELİNCİKGİLLER) - PAPAVER RHOEAS, GELİNCİK, GULEBUK, BUKEZAWA
82. POLYGONACEAE FAMILİYASI (MADIMAKGİLLER) - RHEUM RIBES, IŞGIN, UÇKUN, RİBES, REWAS
83. POLYGONACEAE FAMILİYASI (MADIMAKGİLLER) - RUMEX SCUTATUS, EKŞİMEN, TİRŞO
84. POLYGONACEAE FAMILİYASI (MADIMAKGİLLER) - RUMEX TUBEROSUS, KUZUKIKIRDAĞI, TİRŞO
85. PORTULACACEAE FAMILİYASI (SEMİZOTUGİLLER) - PORTULACA OLERACEAE, SEMİZOTU, PİRPAR
86. ROSACEAE FAMILİYASI (GÜLGİLLER) - CERASUS MAHALEB, MAHLEP
87. ROSACEAE FAMILİYASI (GÜLGİLLER) - CERASUS MICROCARPA, YABAN KIRAZI
88. ROSACEAE FAMILİYASI (GÜLGİLLER) - CRATAEGUS AZAROLUS, MÜZMÜLDEK, GÜHİJ
89. ROSACEAE FAMILİYASI (GÜLGİLLER) - CRATAEGUS MONOGYNA, YEMİŞEN
90. ROSACEAE FAMILİYASI (GÜLGİLLER) - CRATAEGUS ORIENTALIS ALIÇ, GÜHİJ
91. ROSACEAE FAMILİYASI (GÜLGİLLER) - PYRUS SYRIACA ÇAKAL ARMUDU, ŞEKOK
92. ROSACEAE FAMILİYASI (GÜLGİLLER) - ROSA CANINA KUŞBURNU, ŞILAN
93. ROSACEAE FAMILİYASI (GÜLGİLLER) - RUBUS SANCTUS, BÖĞÜRTLEN, DİRİREŞK
94. URTICACEAE FAMILİYASI (ISIRGANGİLLER) - URTICA DIOICA, ISIRGAN, GİHAYE GEZO, GEZOK
95. URTICACEAE FAMILİYASI (ISIRGANGİLLER) - URTICA PULULIFERA, DALAĞAN, GİHAYE GEZO, GEZOK
96. XANTHORRHOEACEAE FAMILİYASI (ÇİRİŞGİLLER) - EREMURUS SPECTABILIS, ÇİRİŞ, GULİK
97. ZYGOPHYLLACEAE FAMILİYASI (ÇOBANÇÖKERTENGİLLER)

YÖNETİCİ ÖZETİ

Türkiye, 3.750'si endemik, 12.000 bitki türünün yetiştiği zengin bir bitki çeşitliliğine sahiptir. Coğrafik açıdan Diyarbakır'ın da içinde bulunduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi, kendine has bir bitki örtüsüne sahip İran-Turan floristik bölgesinin Mezopotamya alt bölgesinde yer alır. Yaklaşık 4.000 - 4.500 bitki türünün yetiştiği tahmin edilen bölge, özellikle bazı kültür bitkilerinin yabani akrabalarını (buğday, arpa, nohut, mercimek bezelye, fıstık türleri gibi) barındıran, dünya üzerinde önemli gen merkezlerinden biridir.

Bitkisel çeşitlilik, zengin bir folklorik kültürün oluşmasına neden olmuştur. Halk arasında kullanılan bitkiler, geleneksel olarak doğadan toplanarak tüketilmektedir. Kenger, çiriş otu, yarpuz, akbaldır, guriz, Diyarbakır ilinde yoğun olarak toplanan bitkilerin başında gelmektedir. Toplanan gıda bitkileri genellikle semt ve ilçe pazarlarında, baharat ve tıbbi özellikteki bitkiler ise aktar veya baharatçılarda satılmaktadır.

Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası tarafından Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve Karacadağ Kalkınma Ajansı desteği ile yürütülen "Gastro İnovasyon Merkezi Projesi" kapsamında "Diyarbakır ve Çevresinde Gıda Sektöründe Kullanılabilecek Endemik Bitkilerin Envanterinin Belirlenmesi" analiz çalışması yapılmış ve Diyarbakır ilinde yetişen gıda, baharat ve tıbbi bitkilerin envanteri hazırlanmıştır.

Envanter çalışmasında Diyarbakır ilinde yetişen ve gastronomide kullanılan bitkilerin bilimsel ve yerel adları, botanik ve genel özellikleri yanı sıra kullanılan kısımları ve kullanım şekilleri belirtilmiş ve fotoğrafları çalışmaya eklenmiştir. Proje kapsamında yapılan çalışmalara göre Diyarbakır ilinde 100 kadar bitkinin çeşitli amaçlarla kullanıldığı saptanmıştır.

Envanter çalışmasının sonuçlarının kentin gastronomisine sağlayacağı katkılar dışında, ilin sosyo-ekonomik kalkınmasında; üretici, sanayici ve yerel işletmelere yeni olanaklar sunması beklenmektedir.

GİRİŞ

Zengin bir biyoçeşitliliğe sahip Türkiye’de, yaklaşık 12.000 bitki türü yetişmektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalar ve literatür verilerine göre Diyarbakır ilinde 1.200 civarında bitki türünün yetiştiği bilinmektedir.

Doğada yetişen ve geleneksel olarak insanlar tarafından gıda kaynağı olarak kullanılan birçok bitki bulunmaktadır. Birçok bitki türü, ülkemizin değişik yörelerinde geleneksel olarak çeşitli amaçlar için kullanılmaktadır. Bitkilerin gıda, baharat ve tıbbi amaçlar için kullanımı, bitkilerin yetiştiği yöre, sosyal yapı ve geleneksel yaşam biçimleri ile doğrudan ilişkilidir. Doğal olarak bitkilere verilen isimler de her yörede farklılıklar göstermektedir.

Bitkilerin yerel isimlerinin yanı sıra bilimsel adlarının (botanik adlandırma) doğru bir şekilde kayıt edilmesi oldukça önemlidir. Bu adlandırma şekli, bitkinin bilim insanları tarafından tanınmasında ve yerel adlandırmadan kaynaklanabilecek yanlışlıkların önlenmesi açısından gereklidir.

Bitkilerin geleneksel olarak kullanımı yüzyıllarca yıl öncesine dayanmaktadır. Özellikle geçmişte yerleşim merkezlerinden uzakta yaşayan ve coğrafik açıdan ulaşım imkânı sınırlı olan topluluklar, günlük ihtiyaçlarını doğadan topladıkları bitkileri kullanarak karşılama yoluna gitmişlerdir. Bu kullanım şekilleri günümüze kadar birçok yörede geleneksel olarak sürdürülmüştür.

Türkiye zengin bitki çeşitliliği yanı sıra etnobotanik açıdan oldukça geniş bir kültüre sahiptir. Fakat 1970’li yıllardan sonra kapitalizmin hızlı şekilde gelişmesi, tarımda makineleşme, kırsal kesimden kentlere göçün hızlanması, tüketim alışkanlıklarının değişmesi gibi faktörler nedeniyle bu kültürün yeni nesillere aktarılamamasına ve zamanla kaybolmasına neden olmuştur.

Yetiştirildiği yörelerde doğa - insan ilişkileriyle denge içinde olan bitkiler, sosyo-ekonomik yapının değişimiyle birlikte, kırsal kesimlerden toplanarak kentlerde, semt pazarlarında tanınmaya başlamış ve yerelde yaşayan insanlar için bir geçim kaynağı oluşturmuştur. Artan pazar ihtiyacı doğal bitkiler açısından yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Diyarbakır ili ve ilçelerinde birçok bitki türü gıda, baharat veya tıbbi amaçla toplanmakta, pazarlarda, aktarlarda veya marketlerde satışa sunulmaktadır.

Çok sayıda bitkinin doğada sınırlı olması ve artan talep nedeniyle, yakın gelecekte nesillerinin tehdit altına girmesi veya yok olması söz konusudur.

Bu nedenle bitkilerin tanınması, gelecekte kültüre alınması ve yeni istihdam kaynakları yaratması açısından önemli olup bu çalışmada, Diyarbakır ilinde gıda, baharat ve tıbbi olarak yetişen bitkilerin kısa botanik özellikleri, hangi amaçlarla kullanıldığı, kullanılan kısımları ve kullanım şekillerinin yanı sıra varsa olumsuz etkileri derlenmiştir.

Günümüzde ilaçların birçoğu bitkisel kökenli etken maddelerin yapılarının aydınlatılması ile geliştirilmiştir. Modern tıbbın gelişmesi ile birlikte birçok bitkiye ait etken madde sentetik olarak saflaştırılmış ve insanlığın kullanımına sunulmuştur. Günümüzde halen keşfedilmeyi bekleyen birçok bitkiye ait etken maddenin bulunduğu bilinmektedir.

Türkiye’den yurtdışına ihraç edilen baharat ve tıbbi bitkilerin sayısı yaklaşık 300-400 civarındadır. Bunun yanında sadece yerel olarak tüketilen bazı bitkiler eklendiğinde bu sayının 500’ün üzerinde olduğu sanılmaktadır.

Diyarbakır ve çevresi tıbbi ve baharat olarak kullanılan bitkiler açısından oldukça zengin bir etnobotanik kültüre sahiptir. Bu bitkiler genellikle doğal olarak yetişen ve halk arasında yaygın kullanılan bitkilerdir.

Diyarbakır ili ve ilçelerinde yapılan saha çalışmaları ve literatür bilgileri sonucunda ilimizde çok sayıda tıbbi, gıda ve baharat bitkisinin yetiştiği ve satıldığı veya halk arasında yöresel olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Hazırlanan çalışmada bitkilerin ailesi, bilimsel adları ve yerel adları birlikte verilmiştir. Ardından bitkilerin botanik özellikleri, yetiştirme yeri, çiçeklenme dönemleri, nerelerde yetiştiği gibi genel özelliklerine yer verilmiştir. Daha sonra kullanılan kısımları ve kullanım şekilleri belirtilmiş, varsa bitkinin tıbbi özelliklerine değinilmiştir.

Bazı tıbbi bitkilerin kullanımıyla ilgili ortaya çıkabilecek sorunlar/olumsuzluklar için uyarı notu eklenmiş ve tümcede koyu işaretli olarak belirtilmiştir.

1. AMARANTHACEAE FAMILİYASI (HOROZİBİBİĞİLLER)

Amaranthus retroflexus, Tilkikuyruğu, Koksor

Tek yıllık, dik gövdeli, 20-100 cm boyunda, otsu bitkiler olup, gövde kısa sık tüylüdür. Yapraklar 3-8 cm boyunda, baklavamsı-yumurtamsı şekilde, bazen dalgali kenarlıdır. Çiçek durumu yalancı başak şeklinde, sık çiçekli, uçtaki başak yan başaklardan azıcık uzundur. Çiçekler tek eşeyli, iki otsu veya pulsulu yapılı, dişi çiçekler 5 adet şeritsi-kaşıkı parçacıklardan meydana gelmiştir. Meyve küçük kapaklı bir kapsül şeklindedir.

Genel özellikleri:

Yol kenarları ve kültür alanlarında yetişir. Mayıs ile Haziran aylarında çiçeklenir. Genç yapraklı sürgünleri demetler halinde semt pazarlarında satılan ve ıspanak gibi sebze olarak tüketilen bir bitkidir. Diyarbakır pazarlarında köksor adıyla demetler halinde satılır. Diyarbakır çevresinde yaygın olarak yetişen bitkinin laksatif özelliği vardır. Kullanılan kısımları: Yapraklı dalları.

Kullanım şekli:

Genç yapraklı dalları sebze olarak kullanılır. Genellikle haşlanıp süzöldükten sonra doğranarak ıspanak gibi pişirilir ve isteğe göre üzerine yumurta eklenerek servis edilir. Bunun dışında börek veya gözleme içerisine harç olarak konulur.

Resim 1. *Amaranthus retroflexus* yapraklı dalları

2. AMARYLLIDACEAE FAMILİYASI (NERGİSGİLLER)

Allium ampeloprasum Pırasa, Sir, Sirim

Çok yıllık, 50-150-cm boyunda, dik yükselen, soğanlı, otsu bitkilerdir. Soğanları geniş oval şekilli, 2-5 cm çapında, soğancıklar çok sayıda 3-5 mm çapındadır. Soğan örtüsü kül veya gri renkli, kağıtsı yapıdadır. Yapraklar 5-10 adet, şeritsi şekilli, 5-20 mm enindedir. Çiçek örtüsü [spata] 8 cm uzunluğunda, tek parçalıdır. Çiçek durumu küre şeklinde, 5-8 cm çapında, sık çiçekli, çiçekler beyaz, erguvan veya pembe renkli olup çiçek parçaları eliptik şekilli ve 4-5 mm uzunluğundadır.

Resim 2. *Allium sp.* yaprakları

Genel Özellikleri:

Kayalık yamaçlar, taşlık bozkırlar, çalılıklar ve meşe açıklıkları gibi alanlarda yetişir. Mayıs ile Temmuz aylarında çiçeklenir. İlkbaharda Mart ve Nisan aylarında henüz çiçeklenmeden önce yapraklı sapları toplanır ve demetler halinde semt pazarlarında satılır. Diyarbakır'ın Çınar, Ergani, Çermik ve Çüngüş ilçelerinde yetişir.

Kullanılan Kısımları: Yaprakları

Kullanım Şekli:

Diyarbakır çevresinde yetişen yabani bir soğan türüdür. Yaprakları taze olarak yenir veya yemeklerin içine katılır. Otlu peynirin yapısına katılan soğan türlerinden biridir. Bunun dışında farklı soğan türleri, otlu peynir yapımında kullanılır ve benzer adlarla anılır.

3. AMARYLLIDACEAE FAMILİYASI (NERGİSGİLLER)

Allium kharputense, Harput Soğanı, Soryaz

Çok yıllık, soğanlı, 20-40 cm boyunda, otsu bitkilerdir. Soğanları oval veya küremsi şekilli, 1,5-3 cm çapındadır. Yapraklar 2-3 adet, 10-20 cm uzunluğunda ve 2-5 cm eninde, geniş mızrak şeklinde, kenarları dalgalıdır. Çiçek örtüsü (spata) 2-3 lobludur. Çiçek durumu yarı küre şeklinde, 4-7 cm çapındadır. Çiçekler beyaz veya krem renkli, 5-6 mm uzunluğunda, çok sayıda ve sıkır.

Resim 3. *Allium kharputense* çiçekli bitki

Genel Özellikleri:

Tarla kenarları, yamaçlar, ağaçlıklar gibi alanlarda yetişir. Nisan ve Mayıs aylarında çiçeğe geçer. Diyarbakır'ın Çınar, Bismil Ergani ve Çermik, ilçelerinde yetişir. Nisan veya Mayıs ayında çiçeklenme döneminden hemen önce toplanır ve pazarlarda satılır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde dağ bozkırlarında yaygın olarak yetişen bir soğan türüdür. Doğadan aşırı sökülmesi nedeniyle bitkinin nesli varlığı tehdit altına girmiştir.

Kullanılan Kısımları: Yaprakları

Kullanım Şekli:

Yemek olarak kullanılan bir soğan türüdür. Yapraklı bitki yıkanır, doğranır ve soğanla kavrulur. Daha sonra üzerine kavurma katılır ve pişirilerek servis edilir.

4. AMARYLLIDACEAE FAMILİYASI (NERGİSGİLLER)

Allium pseudoampeloprasum, Yalancı Körmen, Sır, Sırım

Çok yıllık, 40 - 60 cm boyunda, dik, soğanlı, otsu bir bitkidir. Soğanlar oval şekilli, 1 - 2 cm çapında, soğan örtüsü, zarımsı, grimsi - siyah renkli, soğancıkları sarı renklidir. Yapraklar 4 - 5 adet, düz, tüysüz 6 - 8 mm enindedir. Çiçek örtüsü (spata) dökülcüdür. Çiçek durumu küremsi, 4 - 5 cm çapında, sık çiçekli, çiçekleri pembe veya erguvan renkli, 4 - 5 mm uzunluğundadır.

Resim 4. *Allium pseudoampeloprasum* çiçekli bitki

Genel Özellikleri:

Kayalık yamaçlar, çalılıklar gibi alanlarda yetişir. Mayıs ile Temmuz aylarında çiçeğe geçer. İlkbaharda Mart ve Nisan aylarında henüz çiçeklenmeden önce yapraklı sapları toplanır ve demetler halinde semt pazarlarında satılır. Diyarbakır'ın Sur, Ergani, Çermik ve Lice ilçelerinde yetişir.

Kullanılan Kısımları: Yaprakları

Kullanım Şekli:

Diyarbakır çevresinde yetişen yabani bir soğan türüdür. Yaprakları taze olarak yenir veya yemeklerin içine katılır. Otlu peynirin yapısına katılan soğan türlerinden biridir. Bunun dışında farklı soğan türleri otlu peynir yapımında kullanılır ve benzer adlarla anılır.

5. AMARYLLIDACEAE FAMILYASI (NERGİSGİLLER)

Allium scorodoprasum Subsp. *Rotundum*, Deli Pırasa, Sîr, Sîrîm

Çok yıllık, 25 - 70 cm boyunda, dik yükselen, soğanlı, otsu bitkilerdir. Soğanları basık küremsi şekilli, 1 - 2 cm çapında, çok sayıda, siyah veya menekşe renkli, küçük soğancık taşır. Soğan örtüsü kahverengi, lifsi yapıdadır. Yapraklar 2 - 5 adet, şeritsi şekilli, 2 - 8 mm enindedir. Çiçek örtüsü [spata] tek parçalı ve dökülücüdür. Çiçek durumu yarı küre şeklinde, 2 - 4 cm çapında, çiçekler koyu erguvan renkli, eliptik şekilli, 4 - 5 mm uzunluğundadır.

Genel Özellikleri:

Yamaçlar, bozkırlar, tarla kenarları gibi alanlarda yetişir. Mayıs ve Haziran aylarında çiçeklenir. İlbaharda Mart ve Nisan aylarında henüz çiçeklenmeden önce yapraklı sapları toplanır ve demetler halinde semt pazarlarında satılır. Diyarbakır'ın Sur, Ergani, Çüngüş, Silvan ilçelerinde yetişir.

Kullanılan Kısımları: Yaprakları

Kullanım Şekli:

Diyarbakır çevresinde yetişen yabani bir soğan türüdür. Yaprakları taze olarak yenir veya yemeklerin içine katılır. Otlu peynirin yapısına katılan soğan türlerinden biridir. Bunun dışında farklı soğan türleri, otlu peynir yapımında kullanılır ve benzer adlarla anılır.

Resim 5. *allium scorodoprasum* subsp. *rotundum* çiçekli bitki

6. ANACARDIACEAE FAMILYASI (MENENGİÇGİLLER)

Pistacia eurycarpa, Bendek

5-10 metre boyunda, yaprak döken ağaçsı bir bitkidir. Yapraklar tüysü bölünmüş, uçta tek yaprakçıklı; yaprakçıklar genellikle 1 - 2 çift, oval şekilli, 5 - 8 cm uzunluğunda 3 - 5 cm eninde, genellikle yaprak kenarları dışında tüysüzdür. Meyve durumu birleşik salkım şeklindedir. Meyve basık küremsi şekilde 6 - 7 mm uzunluğunda ve 8 - 10 mm çapındadır.

Genel Özellikleri:

Kayalık yamaçlarda ve meşe açıklıklarında yetişen doğal bir fıstık türüdür. Mayıs ayında çiçeklenir. Eylül ve Ekim aylarında meyveleri olgunlaşır. Meyveleri yöre halkı tarafından tüketilir. Diyarbakır'ın Ergani ilçesinde yetişir.

Kullanılan Kısımları: Meyveleri ve sakızı

Kullanım Şekli:

Meyveleri fıstık gibi çerez olarak tüketilir. Bitkinin gövdesinden kesilerek elde edilen süttten [lateks] sakız elde edilir.

Resim 6. *Pistacia eurycarpa* meyveli bitki

7.ANACARDİACEAE FAMILİYASI (MENENĞİÇGİLLER)

Pistacia palaestina, Çöğre, Qezwan

2 - 6 metre boyunda, yaprak döken, küçük ağaçsı bir bitkidir. Yaprakları tüysü bölünmüş, uçta tek yaprakçıklı, yaprakçıklar genellikle 2 - 4 çift, oval-dikdörtgensi veya mızraksi - dikdörtgensi şekilli, 3 - 7 cm uzunluğunda, 2 - 3 cm eninde, genellikle tüysüzdür. Meyve durumu birleşik salkım şeklindedir. Meyvesi küremsi veya genişçe ters yumurtamsı şekilli, 5 - 6 mm uzunluğunda ve 4 - 6 mm çapındadır.

Genel Özellikleri:

Kayalık yamaçlar, meşelikler gibi alanlarda yetişir. Nisan ve Mayıs aylarında çiçeklenir. Meyveleri Eylül ve Ekim aylarında olgunlaşır. Diyarbakır'ın Eğin, Dicle, Hani, Lice, Hazro, Silvan, Ergani, Çermik ve Çüngüş ilçelerinde yetişir. Menengiç kahvesi ve meyveleri kuruyemişçiler, baharatçılar ve aktarlarda satılır.

Asıl olarak sakız ağacı *Pistacia Lentiscus* türünden elde edilen sakız değerli ve kalitelidir. Sakız ağacı dışında Diyarbakır'da yetişen diğer yabancı fıstık türlerinden de sakız elde edilir.

Resim 7. *Pistacia palaestina* meyveleri

Kullanılan Kısımları: Meyveleri ve Sakızı

Kullanım Şekli:

Meyveleri çiğ veya kavularak çerez olarak tüketilir. Meyvelerin kavularak öğütülmesiyle elde edilen usare menengiç kahvesi olarak adlandırılır. Güzel aromalı

kahvesi, yoğun olarak tüketilen önemli bir ticari üründür. Menengiç usaresi sütle karıştırılarak menengiç kahvesi yapılır. Sakızı tıbbi olarak kullanıldığı gibi aroma verici ve kıvam arttırıcı olarak çeşitli tatlılarda da kullanılmaktadır.

Tıbbi Özellikleri:

Menengiç usaresi tıbbi olarak idrar ve balgam söktürücü etkiye sahiptir. Damla sakızı olarak da bilinen sakız mide ülserlerine karşı da kullanılmaktadır. Aktarlarda sakızın kilogramı 5.000 TL civarında olup 10 - 20 gr paketler halinde satılmaktadır.

Resim 8. *Pistacia palaestina* meyveli bitki

8.ANACARDİACEAE FAMILİYASI (MENENĞİÇGİLLER)

Rhus coriaria, Sumak, Simaq

3 - 4 metre boyunda çalimsı bir bitkidir. Genç dallar sık, kahverengi ve yumuşak tüylüdür. Yaprakları tüysü bölünmüş, yaprakçıklar 9 - 15 adet, geniş mızraksi veya eliptik şekilli, kenarları eğişik testere dişli, seyrek tüylüdür. Çiçekleri 3 - 4 mm uzunluğunda, yeşilimsi beyaz renklidir. Drupa [eriksi meyve] basık küremsi şekilli, 5 - 6 mm çapında, kırmızımsı veya kırmızı - mor renkli, yüzeyi uzun yumuşak tüylüdür.

Genel Özellikleri:

Çalılıklar, orman kenarları, yamaçlar gibi alanlarda yetişir. Haziran ve Temmuz aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın Sur, Hazro, Silvan, Ergani ve Dicle ilçelerinde yetişir. Sonbahar aylarında toplanan meyveleri, baharatçılar, aktarlar ve yerel marketlerde tane veya toz sumak olarak satılır.

Resim 9. Rhus coriaria meyveleri

Resim 10. Rhus coriaria meyveli bitki

Kullanılan Kısımları: Meyveleri

Kullanım Şekli:

Sumak bitkisinin meyveleri sıcak su içerisinde 1 - 2 saat bekletilerek kırmızı renkli ve ekşimsi sumak suyu elde edilir. Sumak suyu, dolma, meftune gibi yöresel yemeklerde kullanılır. Meyve kabuğunun öğütülmesiyle elde edilen sumak tozu salatalarda baharat olarak kullanılır. Yaygın olarak soğan salatasına eklenir.

Çalimsı bir bitki olup, olgun meyveleri tadı ve renginden dolayı bölgede yaygın olarak yemeklerde kullanılır. Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yetişmektedir. Baharatçılarda ve marketlerde satılan sumak, C vitamini açısından da zengin bir bitkidir. Eskiden bitkinin yaprakları dericilik ve kumaş boyamada da kullanılmaktaydı.

9. APIACEAE FAMILİYASI (MAYDANOZGİLLER)

Anethum graveolens, Dereotu

Tek yıllık, dik, 50 - 80 cm uzunluğunda, üst kısımda dallanmış, belirgin aromatik kokulu, otsu bir bitkidir. Alt yaprakları 15 - 20 cm uzunluğunda, çok parçalı, 3 - 5 tüysü bölünmüş, yaprak lobları ipliksi yapıda, ince ve 10 - 15 mm uzunluğundadır. Gövde yaprakları daha kısa, yaprak lobları daha uzundur. Yaprak tabanı geniş kın şeklinde gövdeyi sarmaktadır. Çiçek durumu birleşik şemsiye şeklinde, çiçekleri küçük ve sarı renklidir. Meyveleri oval, 3 - 5 mm uzunluğunda, koyu kahve renklidir.

Genel Özellikleri:

Kültürü yapılan tek yıllık otsu bir bitkidir. Diyarbakır ilinde pazarlarda ve marketlerde demet olarak satılır.

Kullanılan Kısımları: Yaprakları

Kullanım Şekli:

Kültür yapılan bir bitkidir. Yaprakları demetler halinde satılır. Aromasından dolayı yemeklere ve salatalara katılır.

10. APIACEAE FAMILİYASI (MAYDANOZGİLLER)

Apium nodiflorum, Bendik

Çok yıllık, yükselici veya yayılıcı otsu bir bitkidir. Gövdesi 20 - 80 cm boyunda, oluklu, alt kısımdaki nodlarını ek kökler taşımaktadır. Yaprakları tüysü bölünmüş, yaprakçıkları 5 - 11 adet, tüysüz, genellikle dar oval şekilli, 10 - 30 mm uzunluğunda, sapsız, kenarları eğik testere dişlidir. Çiçek durumu şemsiye şeklinde, kısa saplı veya sapsız, yaprakların karşısında bulunmaktadır. Çiçekleri beyaz renklidir.

Genel Özellikleri:

Bataklık alanlar ve su kenarları gibi yerlerde yetişir. Mayıs ile Temmuz aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın Sur, Çınar, Bismil, Ergani ilçelerinde doğal olarak yetişen bir bitkidir. İlkbaharda toplanan yaprakları demetler halinde satılır.

Kullanılan Kısımları: Yaprakları

Kullanım Şekli:

Taze yaprakları salata olarak tüketilir. Kültürü yapılan kereviz bitkisinin yabani akrabasıdır.

Resim 11. Apium nodiflorum yaprakları

Resim 12. Coriandrum sativum çiçekli bitki

Genel Özellikleri:

Maydanozgillerden kültürü yapılan otsu ve aromatik bir bitkidir. Diyarbakır ilinde doğal olarak rastlanmamakla birlikte Bismil ve Silvan ilçelerinde kültürü yapılmaktadır. Mayıs ve Haziran aylarında çiçeklenir. Bozkırlar ve tarla kenarlarında yetişir. Kışniş meyveleri, aktar ve baharatçılarda satılan bir bitkidir.

Resim 13. Coriandrum sativum meyveleri

11. APIACEAE FAMILİYASI (MAYDANOZGİLLER)

Coriandrum sativum, Kışniş, Gijnij

Maydanozgillerden kültürü yapılan, aromatik bir bitkidir. 20 - 50 cm boyunda, tek yıllık, otsu bir bitkidir. Yaprakları tüysü bölünmüş, yaprak lobları oval, kenarları dişlidir. Üst yapraklar 2 - 3 kez tüysü bölünmüş, kısa saplı, yaprak lobları şeritsi şekillidir. Çiçekler şemsiye şeklinde çiçek durumlarında toplanmış, çiçek ışınları 2 - 6 adet ve farklı uzunluklardadır. Çiçekleri beyaz renkli olup şemsiyenin dışındaki çiçekler büyük, içtekiler küçük taç yapraklıdır. Meyvesi 3-4 mm çapında, küremsi şekilli açık kahverengi - altınsı renklidir.

Kullanılan Kısımları: Meyveleri ve taze yaprakları

Kullanım Şekli:

Kişniş bitkisinin meyveleri baharat olarak kullanılır. Et yemeklerinin içerisine katılır. Yaprakları salatalara ve yemeklere katılır.

Tıbbi Özellikleri:

Meyveleri gaz giderici, sindirimi rahatlatıcı olup baş dönmesi gibi rahatsızlıklarda da kullanılmaktadır.

12.APIACEAE FAMILİYASI (MAYDANOZGİLLER)

Echinophora tenuifolia Subsp. *Sibthorpiana*, Sarıçördük, Kerkor

Çok yıllık, genellikle yuvarlak küme oluşturan, 20 - 40 cm boyunda çalimsı bir bitkidir. Alt yaprakları oval veya üçgensiz - oval şekilli, 10 - 30 cm uzunluğunda 4 - 15 cm enindedir. Yaprakları 2 kez tüysü bölünmüş parçalı, yaprak lobları 5 - 10 mm uzunluğunda, oval şekilli, kenarları düzensiz dişlidir. Üst yaprakları bölünmemiş basit yapraklar şeklindedir. Çiçek durumu birleşik şemsiye şeklinde 2 - 3 ışınlı, çiçekleri küçük ve sarı renklidir.

Resim 14. *Echinophora tenuifolia* bitkinin alt yaprakları

Genel Özellikleri:

Bozkırlar, vadiler, tepelikler ve tarla kenarlarında yetişir. Temmuz ile Eylül ayları arasında çiçeklenir. Diyarbakır'ın Sur, Çınar, Bismil, Ergani ve Hazro ilçelerinde yetişir. Mart ve Nisan aylarında bitkinin alt yaprakları toplanır ve demetler halinde özellikle peynirciler Çarşısı'nda satılır. Ayrıca kurutulmuş bitki, paketler halinde e-ticaret siteleri aracılığıyla satışı sunulmaktadır.

Resim 15. *Echinophora tenuifolia* çiçekli bitki

Kullanılan Kısımları: Alt yaprakları

Kullanım Şekli:

Aromatik bir bitki olup taze yaprakları doğranarak veya demetler halinde Diyarbakır'a özgü otlu peynirin içine konur.

Bu alt türün yaprakları ilkbaharda toplanır. Lezzetli bir aromaya sahip bitkinin genç yaprakları özellikle Diyarbakır yöresine özgü otlu peynir yapımında kullanılır. Yörede yaygın olarak yetişir ve Diyarbakır Peynirciler Çarşısı'nda satılır. Birçok alışveriş sitesinde kurutulmuş bitki paketler halinde ticari ürün olarak da satılmaktadır. Ege Bölgesinde yemeklerde ve turşularda tatlandırıcı olarak kullanılır. Ayrıca güzel aromasından ötürü tarhananın terkininde baharat olarak yer alan bir bitkidir.

13.APIACEAE FAMILİYASI (MAYDANOZGİLLER)

Ferula orientalis, Çakşır

Çok yıllık, dik, uzun boylu, otsu bir bitkidir. Gövdesi yuvarlak, kanallı, 100 - 150 cm uzunluğundadır. Yaprakları 5 - 6 tüysü parçalı bölünmüş, alt yaprakları üçgensel - oval şekilli, 30 - 50 cm uzunluğunda, yaprak parçaları kılsı - ipliksi, 5 - 20 mm uzunluğundadır. Yaprak kınları şişkin, oval şekilli, 8 - 14 cm uzunluğunda, 3 - 4 cm eninde, derimsi yapıdadır. Çiçek durumu birleşik şemsiye şeklinde, şemsiyeler 8 - 18 çiçeklidir.

Resim 16. Ferula orientalis sürgünleri

Genel Özellikleri:

Mayıs ve Haziran aylarında çiçeklenir. Kayalık yamaçlarda ve meşe açıklıklarında yetişir. Diyarbakır'ın Silvan, Kulp, Ergani, Çermik ve Çüngüş ilçelerinde yetişir. Bitkinin genç sürgünleri Mart ve Nisan aylarında toplanarak pazarlarda satılır.

Kullanılan Kısımları: Genç sürgünleri

Kullanım şekli:

Genç sürgünleri haşlanarak pişirilir, doğranır ve yumurtalı kavurması yapılır. Toplanan bitkilerin salamurası yapılarak kış aylarında yemek olarak tüketilir. Bazı Ferula, Heracleum ve Prangos türleri aynı şekillerde kullanılır. Doğada sökülmesinden dolayı bu bitkilerin nesli, varlığı tehdit altına girmiştir.

Resim 17. Ferula orientalis çiçekli bitki

14.APIACEAE FAMILİYASI (MAYDANOZGİLLER)

Foeniculum vulgare, Rezene, Razyane

Çok yıllık, tüysüz, dik büyüyen, belirgin anason veya meyan kokulu, otsu bir bitkidir. Gövdesi yuvarlak şekilli, yüzeyi çizgili, 1 - 2 metreye kadar büyüyüp dallanmaktadır. Alt yapraklar 30 cm uzunluğunda, 15 cm eninde, üçgen - oval şekilli, 3 - 4 kez tüysü bölünmüş, yaprak lobları ipliksi, 40 mm uzunluğunda 0,5 mm enindedir. Yaprak sapı genişlemiş tabanda kın şeklindedir. Gövde yaprakları alt yapraklara benzer, daha küçük ve seyrek. Çiçek durumu 8 - 15 ışınlı, ışınlar farklı uzunluklarda, çiçekleri sarı renklidir. Meyvesi silindirik şekilde, tüysüz ve belirgin çizgilidir.

Genel Özellikleri:

Ağaçlıklar, yol kenarları, yamaçlar ve dere kenarları gibi alanlarda yetişir. Mayıs ile Temmuz aylarında çiçeklenir. Kültürü yapılan bir bitkidir. Diyarbakır'ın Ergani ve Eğil ilçelerinde doğal olarak yetişmektedir.

Kullanılan Kısımları: Meyveleri ve yaprakları

Kullanım Şekli:

Tıbbi ve baharat olarak kullanılan aromatik bir bitkidir. Yaprakları yemeklerde ve salatalarda tatlandırıcı olarak kullanılır. Meyveleri öğütülür ve baharat (mayana) olarak Diyarbakır çöğelinin içine katılır.

Tıbbi Özellikleri:

Meyveleri tıbbi özelliğe sahiptir. Çay olarak demlenen meyveleri, gaz sancıları, karın ağrıları, şişkinlik, iltihap giderici ve laksatif olarak kullanılır. Bu özellikleri dışında anne sütünü artırıcı ve balgam söktürücü özellikleri de bilinmektedir.

Resim 18. Foeniculum vulgare yaprakları

Resim 19. Heracleum persicum yapraklı bitki

Resim 20. Heracleum persicum çiçekli bitki

15.APIACEAE FAMILYASI (MAYDANOZGİLLER)

Heracleum persicum Suh, So

Çok yıllık, 1 - 2 metreye kadar boylanabilen, uzun boylu, otsu bir bitkidir. Gövdesi yuvarlak, 1 - 2 cm çapında, olukludur. Yaprakları çok büyük, tüysü bölünmüş, 5 veya 7 yaprakçıklı, yaprakçıklar genellikle 5 adet, loblu, aya oval şekilli, 30 - 40 cm uzunluğunda, kenarları dişli veya kör uçludur. Üst yaprakları biraz daha küçük, yaprakçıkları oval - dörtgensel şekillidir. Çiçek durumu birleşik şemsiye şeklinde, şemsiyeler 20 - 50 çiçeklidir.

Genel Özellikleri:

Su kenarları, dere kenarı ve dere yataklarında yetişir. Haziran ve Temmuz aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın Kulp ilçesinde yetişen büyük boylu bitkilerdir. Bitkinin genç gövdeleri Mayıs aylarında toplanarak yöre halkı tarafından gıda olarak kullanılır.

Kullanılan Kısımları: Yaprak sapları

Kullanım Şekli:

Aromatik bir bitkidir. Bitkinin alt yapraklarının sapları kesilerek toplanır. Sapların kabuğu soyulur ve kaynatılır. İlk kaynama suyu döktülden sonra haşlanır. Daha sonra doğranarak tavada pişirilir. Biraz pişirildikten sonra üzerine çökelek (torak) katılarak servis edilir. Bitkiye çıplak elle dokunulması cilt tahrişlerine neden olur.

16.ARACEAE FAMILYASI (YILANYASTIĞIGİLLER)

Arum rupicola Var. Rupicola, Yılanyastığı, Dağsorsalı, Kari

Çok yıllık, yumrulu, otsu bir bitkidir. Yaprakları 8 - 16 cm uzunluğunda, ok başı şeklinde, sapları 15 - 30 cm uzunluğundadır. Bitkisi gövdesiz, çiçek sapı 15 - 45 cm uzunluğundadır. Çiçek yaprağı [spata] 12-25 cm uzunluğunda, 2 - 3 cm eninde, tabanda kıvrık tüpsü yapıda, serbest kısmı dar mızraklı şekilli, dış kısmı yeşil, iç kısmı mor renkli, çiçek çomağı 10 - 18 cm uzunluğunda, spata eşit veya biraz kısadır. Dişi çiçek zonu 10 - 25 mm, kısır çiçek zonu 5 - 10 mm, erkek çiçek zonu 4 - 6 mm uzunluğundadır. Çiçek durumunun uç kısmındaki ek yapı [appendiks] çomaksı şekilde, kısa saplı, 6 - 13 cm uzunluğundadır.

Resim 21. Arum rupicola çiçekli bitki

Genel özellikleri:

Çalılıklar, kayalıklar veya taşlık yamaçlar gibi alanlarda yetişir. Mayıs ve Haziran aylarında çiçeklenir. Diyarbakır Çınar, Ergani, Çermik, Çüngüş ilçeleri çevresinde yetişen endemik bir yılanyastığı çeşididir.

Kullanılan Kısımları: Yaprakları

Kullanım şekli:

Yaprakları sarma yapımında kullanılır. Taze yaprakları ve bitkinin diğer kısımları zehirlidir. Yaprakların bileşiminde nişasta, saponin ve alkaloidler bulunmaktadır. Bu nedenle yapraklar haşlanarak süzülür, ondan sonra kullanılır.

Resim 22. Arum rupicola yaprakları

17.ARACEAE FAMILYASI (YILANYASTIĞIGİLLER)

Biarum carduchorum, Yılanpancarı, Kardi

Çok yıllık yumrulu bir bitkidir. İlkbaharda önce yaprakları çıkar ve kurur. Sonbaharda ise sadece çiçekli bitki görülür. Yaprakları dar, eliptik, 8 - 14 cm uzunluğunda, yüzeyi parlak, tabanda daralmış, yaprak sapı 9 - 10 cm uzunluğundadır. Çiçek yaprağı [spata] 10 - 20 uzunluğunda, yaklaşık 3 - 4 cm eninde, tabanda tüpsü yapıda, dış kısmı alacalı, kahverengi - mor veya mor - yeşil renkli, iç kısmı koyu mor renkli, çiçek çomağı 12 - 20 cm uzunluğunda, spataya eşit veya biraz kısadır. Dişi çiçek zonu 3 - 3,5 mm, kısır çiçek zonu 15 - 24 mm, erkek çiçek zonu 12 - 22 mm uzunluğundadır. Çiçek durumunun uç kısmındaki ek yapı [apendiks] 10 - 17 cm uzunluğunda ve 2 - 4 mm enindedir.

Genel Özellikleri:

Bozkırlar, ağaçlıklar, meşe açıklıkları gibi alanlarda yetişir. Bitkinin yaprakları Mart ile Nisan aylarında çıkar ve kurur. Ekim ile Kasım aylarında çiçeğe geçer. Bu dönemde yaprakları bulunmaz. Diyarbakır'ın Sur, Yenişehir, Kayapınar, Çınar, Bismil, Hazro, Silvan, Eğil, Dicle, Ergani, Kocaköy ve Lice ilçelerinde yaygın olarak yetişir. Yapraklar yeşerince toplanır ve kurutulur ve kış aylarında kullanılmak üzere saklanır. Genellikle yöre halkı tarafından tüketilen bir bitkidir.

Resim 23. Biarum carduchorum yapraklı bitki

Resim 24. Biarum carduchorum çiçekli bitki

Kullanılan Kısımları: Yaprakları

Kullanım Şekli:

Kurutulmuş yaprakları haşlanıp süzöldükten sonra yöre halkı tarafından sebze olarak veya çorbası yapılarak tüketilir. Taze yaprakları ve bitkinin diğer kısımları çok zehirlidir. Bu nedenle yaprakları kaynatılarak haşlanır ve suyu dökülür. Ondan sonra tüketilir.

18.ASPARAGACEAE FAMILİYASI (KUŞKONMAZGİLLER)

Asparagus palaestinus, Tülüzümü, Maroje

Çok yıllık, dik veya tırmanıcı, 1 - 2 metreye kadar boylanabilen otsu bir bitkidir. Dallar yanlara doğru açık, hafifçe zikzaklıdır. Kladlar [yapraksız dallar] her demette 8 - 10 adet, ipliksi, bükülebilir yapıda, 8 - 18 mm uzunluğunda, 0,1 - 0,2 mm eninde, yeşil renkli ve sivridir. Çiçekler dalların koltuklarından çıkmakta olup, demet şeklinde her kladda 1 - 3 adettir. Çiçek sapları uzun, 10 - 15 mm uzunluğunda, orta kısmı eklemli yapıdadır. Erkek çiçekler krem, yeşilimsi veya kahverengimsi, 5 - 6 mm uzunluğundadır. Meyvesi üzüksü yapıda, kırmızı renkli, yaklaşık 10 mm çapındadır.

Resim 25. Asparagus palaestinus çiçekli bitki

Genel Özellikleri:

Taşlık yamaçlar, çalılıklar gibi alanlarda yetişir. Mayıs ile Haziran aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın Ergani, Çüngüş, Silvan ve Kulp ilçelerinde yetişen doğal bir kuşkonmaz türüdür. Genç sürgünleri ilkbahar aylarında toplanarak yöre halkı tarafında tüketilir. Özellikle *Asparagus officinalis* [kuşkonmaz] Avrupa ve Batı Anadolu'da kültürü olarak kullanılmaktadır.

Kullanılan Kısımları: Genç sürgünleri

Kullanım Şekli:

Genç sürgünleri sebze olarak kullanılır. Diyarbakır çevresinde sürgünleri doğranarak pişirilir ve üzerine yumurta kırılarak tüketilir.

19.ASPARAGACEAE FAMILYASI (KUŞKONMAZGİLLER)

Ornithogalum narbonense, Akbandır, Mızlak

Soğanlı, 40 - 80 cm boyunda, çok yıllık, otsu bir bitkidir. Yaprakları çok sayıda, tabandan çıkar, şeritsi şekilde, 25 - 30 cm uzunluğunda ve 1 - 1,5 cm enindedir. Çiçek durumu çok çiçekli, silindirik yapıda salkım şeklinde, 30 - 70 çiçeklidir. Çiçekler beyaz renkli, dış kısmında yeşil bantlı, 10 - 16 mm uzunluğundadır.

Resim 26. *Ornithogalum narbonense* genç yaprakları

Genel Özellikleri:

Yamaçlar, tarlalar, nemli alanlar ve çalılıklar gibi alanlarda yetişir. Nisan ve Mayıs aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın Ergani, Çermik, Çınar, Silvan ve Kulp ilçelerinde yetişir. Çok yıllık, soğanlı ve beyaz çiçekli otsu bir bitki türüdür. İlk yıl çimlenen yapraklar Mart ve Nisan aylarında doğadan toplanır ve demetler halinde pazarlarda satılır. Yörede akbandır veya akbaldır adıyla bilinir ve sebze olarak kullanılır. Yörede yetişen diğer *Ornithogalum* türleri de aynı amaçla kullanılır.

Kullanılan Kısmı: Yapraklı genç bitkiler

Kullanım Şekli:

Genç bitkiler gıda olarak kullanılmaktadır. Bitki temizlendikten sonra hafifçe haşlanır ve doğranır. Daha sonra tavada kavularak üzerine yumurta kırılarak yemeği yapılır veya hafifçe kavrulduktan sonra yoğurtla birlikte servis edilir.

Resim 27. *Ornithogalum narbonense* çiçekli bitki

20.ASPARAGACEAE FAMILYASI (KUŞKONMAZGİLLER)

Ornithogalum umbellatum, Sunbala, Akbandir

Soğanlı, 15 - 30 cm boyunda, çok yıllık, otsu bir bitkidir. Yapraklar 6 - 10 adet, şeritsi şekilde, üst yüzeyi beyaz çizgili, 30 cm uzunluğunda 8 mm enindedir. Çiçek sapı 10 - 30 cm uzunluğunda, şemsiye şeklinde, 10 - 20 çiçeklidir. Çiçekler beyaz renkli, dış kısmında yeşil bantlı, 15 - 20 mm uzunluğundadır.

Resim 28. *Ornithogalum umbellatum* çiçekli bitki

Genel Özellikleri:

Bozkırlar, çalılıklar, nemli alanlar gibi yerlerde yetişir. Mart ve Nisan aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın Sur, Ergani, Hazro, Kulp ve Silvan ilçelerinde yetişir. Çok yıllık soğanlı bitki olup, ilk yıl tohumdan çimlenen ilk yapraklar Mart ve Nisan aylarında doğadan toplanır ve demetler halinde pazarlarda satılır.

Kullanılan Kısım: Yapraklı genç bitkiler

Kullanım Şekli:

Genç bitkiler gıda olarak kullanılmaktadır. Bitki temizlendikten sonra hafifçe haşlanır ve doğranır. Daha sonra tavada kavrularak üzerine yumurta kırılarak yemeği yapılır veya hafifçe kavrulduktan sonra yoğurtla birlikte servis edilir.

21.ASTERACEAE FAMILYASI (PAPATYAGİLLER)

Achillea Aleppica Subsp. *Aleppica*, Tatarciotu, Gulika Mara

Genellikle 10 - 30 cm boyunda, yuvarlak gövdeli, yüzeyi boyuna çizgili, çalı formunda, otsu bir bitkidir. Yapraklar yoğun basık tüylü, şeritsi - ipliksi şekilli, 10 - 40 mm uzunluğunda, 2 - 10 mm eninde, tüysü lobludur. Başçıklar silindirik şekilli, 3 - 5 mm uzunluğunda, çok sayıda, genellikle 30 - 80 adet olup dallanmış çiçek şeklinde bulunurlar. Başçıkta dils çiçekler 1 - 2 mm uzunluğunda, sarı renkli, 2 - 4 adettir.

Genel Özellikleri:

Bozkırlar, ekin tarlaları, yamaçlar gibi alanlarda yetişir. Mayıs ve Haziran aylarında çiçek açar. Diyarbakır'ın Sur, Çınar, Ergani, Silvan, Çermik ve Çınar ilçelerinde yetişen bir bitkidir. Aktarlarda ve alışveriş sitelerinde "civan perçemi" adıyla satılan doğal bir üründür.

Kullanılan Kısımları: Çiçekli ve yapraklı dalları

Kullanım Şekli:

Çiçekli dalları çay olarak kullanılan tıbbi bir bitkidir.

Tıbbi Özellikleri:

Sarı renkli çiçekli, hoş kokulu papatyagiller ailesinden otsu bir bitkidir. Bitkinin çiçekli dalları çay gibi demlenerek içilir. Çiçekli dallarından hazırlanan çayı adet söktürücü ve kanı temizleyici özelliğe sahiptir. Ayrıca bitkiden hazırlanan lapa, haricen tülbentle sarılarak basura karşı kullanılır.

Resim 29. *Achillea aleppica* subsp. *aleppica* çiçekli bitki

22.ASTERACEAE FAMILİYASI (PAPATYAGİLLER)

Achillea arabica, Hanzabel, Gulika Mara

20 - 50 cm boyunda, yuvarlak gövdeli, boyuna çizgili, otsu bir bitkidir. Yapraklar şeritsi veya şeritsi - mızraklı şekilli, 2 - 3 tüysü bölünmüş parçalı, 5 - 12 cm uzunluğunda, yaprak parçaları kılsı veya şeritsi, 1 - 4 mm uzunluğundadır. Başçıklar genişçe oval, 3 - 4 mm uzunluğunda, çok sayıda, genellikle 40 - 200 adet olup dallanmış çiçek durumlarında bulunurlar. Başçıkta dils çiçekler 1 - 2 mm uzunluğunda, sarı renkli ve 4 - 5 adettir.

Genel Özellikleri:

Bozkırlar, ekin tarlaları, kayalık yamaçlar gibi alanlarda yetişir. Mayıs ve Haziran aylarında çiçek açar. Diyarbakır'ın Ergani, Bismil ve Çınar ilçelerinde yetişen bir bitkidir. Çiçeklenme döneminde çiçekli dalları doğadan toplanır ve kurutulur. Genellikle aktarlarda demetler halinde satılır. Alışveriş sitelerinde de satılan tıbbi bitkilerdir.

Kullanılan Kısımları: Çiçekli ve yapraklı dalları

Kullanım Şekli:

Çiçekli dalları çay olarak kullanılan tıbbi bir bitkidir.

Tıbbi Özellikleri:

Çiçekli dallarından hazırlanan demleme usulü çayı, geleneksel olarak solunum yolu enfeksiyonlarına karşı ve adet söktürücü olarak kullanılır.

Resim 30. Achillea arabica çiçekli bitki

23.ASTERACEAE FAMILİYASI (PAPATYAGİLLER)

Cichorium intybus, Hindiba, Talişk

Çok yıllık, 30 - 100 cm boyunda, sert gövdeli, yivli, otsu bir bitkidir. Alt yapraklar kısa saplı, ters mızraklı şekilli, kenarları dişli veya geriyeye tüysü parçalıdır. Gövde yaprakları benzer şekilli, sapsız ve tabanda kulakçıklıdır. Başçıklar [çiçek durumu] 2,5 - 3 cm çapında, yaprak koltuklarında veya dal uçlarında bulunur. Çiçekler açık mavi renkli ve gösterişlidir.

Genel Özellikleri:

Kültür alanları, bozkırlar, nemli yerler, çayır ve bahçelikler gibi yerlerde yetişir. Nisan ile Haziran aylarında çiçeklenir. Mavi çiçekli, yaygın, çok yıllık, otsu bir bitkidir. Diyarbakır'ın Sur, Yenişehir, Kayapınar, Çınar, Bismil, Silvan, Kocaköy, Lice, Ergani ve Çermik ilçelerinde yetişir. Diyarbakır çevresinde kullanımı ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Resim 31. Cichorium intybus çiçekli bitki

Kullanılan Kısımları: Kök ve yaprakları.

Kullanım Şekli: Yaprakları C vitamini yönünden zengin olup çeşitli yörelerde kullanılır. Yaprakları taze veya haşlandıktan sonra salataların içine katılır. Haşlanmış yaprakları süzülerek veya kavrularak yoğurtla birlikte yemek olarak tüketilir. Ayrıca taze veya haşlanmış yaprakları börek ve gözleme harcı olarak diğer otlarla birlikte kullanılır.

Tıbbi Özellikleri:

Geleneksel olarak bitkinin kök ve dalları karaciğer ve safra kesesi rahatsızlıklarına karşı kullanılır. Çay gibi demlenerek günde 1 - 2 bardak içilir. Ayrıca kökleri kavrularak kafeinsiz kahve yapımında kullanılır.

24.ASTERACEAE FAMILİYASI (PAPATYAGİLLER)

Gundelia cappadocica, Kenger, Kerenk

Çok yıllık, 20 - 40 cm boyunda, dik büyüyen, lateks [süt] içeren, dikenli, otsu bitkilerdir. Yapraklar büyük, sert ve derimsi yapıda, belirgin damarlı, tüysü loblu, dikenli her iki yüzü örümcek ağı gibi tüylüdür. Çiçek durumu birleşik, oval şekilli, 2 - 4 cm uzunluğunda, 1 - 3 cm çapında, birleşik çiçekler üçlü, taşıyıcı yapraklar [brakteler] iri ve dikensi yapıdadır. Çiçekler çansı yapıda, 6 - 10 mm uzunluğunda, dış kısmı kırmızı - kahverengi, iç kısmı sarı veya sarımsı erguvan renklidir.

Genel Özellikleri:

Yamaçlar, bozkırlar, taşlıklar gibi alanlarda yetişir. Nisan ve Mayıs aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın Ergani, Çermik ve Çüngüş ilçelerinde de yetişen endemik bir kenger türüdür.

Diğer çiçek türlerinden; dış kısmının kırmızısı - kahve renkli, iç kısmının ise sarı renkli olması, oval çiçek durumu ve diğer vejetatif özellikleriyle farklıdır.

Bitkinin sürgün oluşturduğu Mart ayı başlarında genç sürgünleri topraktan sökülerek toplanır. Toplanan sürgünler Mart ve Nisan aylarında semt pazarlarında satılır. Çermik yöresinde kengerden elde edilen sakız, Çermik sakızı olarak ilçe bakkallarında satılır.

Resim 32. Gundelia cappadocica Çiçekli Bitki

Resim 33. Gundelia cappadocica çiçekli bitki

Kullanılan Kısımları: Sürgünleri, lateksi [sütü] ve meyveleri

Kullanım Şekli:

Sürgünleri temizlenerek dikenli kısımları ayıklanır. Temizlenip yıkandıktan sonra haşlanan kengerden birçok yemek yapılır. Ayrıca olgunlaşmış bitkinin kökü kesilir. Elde edilen sütü katılaşınca toplanır ve doğal kenger sakızı olarak tüketilir. Bazı yörelerde tohumları kavrulup, çekilerek kenger kahvesi yapılır.

25.ASTERACEAE FAMILİYASI (PAPATYAGİLLER)

Gundelia rosea, Kenger, Kerenk

Çok yıllık, 30 - 80 cm boyunda, dik büyüyen, dallanmış, lateks [süt] içeren, dikenli, otsu bir bitkidir. Yaprakları oldukça büyük, sert ve derimsi yapıda, tüysü loblu ve dikenlidir. Yaprakları parlak ve tüysüz veya hafifçe tüylü, yaprak damarları belirgin yapıdadır. Çiçek durumu birleşik, küremsi veya oval şekilli, 4 - 6 cm boyunda ve 3 - 4 cm çapındadır. Taşıyıcı yapraklar [brakteler] iri ve dikensi yapıdadır. Çiçekler çansı yapıda, 14 - 18 mm uzunluğunda, dış kısmı erguvan veya kırmızı, iç kısmı pembe renklidir.

Genel Özellikleri:

Kayalık ve taşlık alanlar, bozkırlar, volkanik taşlıklar, tarla kenarları gibi alanlarda yetişir. Mayıs ve Haziran aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın hemen hemen tüm ilçelerinde yetişir. Özellikle Diyarbakır'ın Karacadağ kesiminden çok yoğun toplanan bir bitkidir.

Bitkinin sürgün vermeye başladığı Mart ayı başlarında genç sürgünleri topraktan sökülerek toplanır. Toplanan sürgünler Mart ve Nisan aylarında semt pazarlarında satılır. Kengerden elde edilen birçok ürün; kenger turşusu, kenger sakızı vb. alışveriş sitelerinde satışa sunulmaktadır.

Resim 34. Gundelia rosea çiçekli bitki

Kullanılan Kısımları: Sürgünleri, lateksi [sütü] ve meyveleri

Kullanım Şekli:

Sürgünleri temizlenerek dikenli kısımları ayıklanır. Temizlenip yıkandıktan sonra haşlanan kengerden birçok yemek yapılır. Ayrıca olgunlaşmış bitkinin kökü kesilir. Elde edilen sütü katılaştıncaya toplanır ve doğal kenger sakızı olarak tüketilir. Bazı yörelerde tohumları kavrulup, çekilerek kenger kahvesi yapılmaktadır.

Resim 35. Gundelia rosea sürgünleri

26.ASTERACEAE FAMILİYASI (PAPATYAGİLLER)

Matricaria chamomilla, Alman Papatyası, Beybun

Tek yıllık, 15 - 40 cm boyunda, aromatik kokulu, otsu bir bitkidir. Alt yaprakları 5-7 cm uzunluğunda, tüysü bölünmüş, yaprak ana eksenine 10 - 12 çift yaprakçıklı, üst yapraklar daha kısa ve az sayıda yaprakçık çifti içerir. Çiçek durumu genellikle tek başçıklı veya bazen dallanmış, başçıklar 5 - 6 mm çapındadır. Başçıklar meyvede silindirik yapıdadırlar. Kenar [dilsiz] çiçekleri 12 - 15 adet, 6 - 8 mm uzunluğunda ve geriye kıvrıktır.

Genel Özellikleri:

Yol kenarları, çayırlar ve kültür alanlarında yetişir. Mart ve Nisan aylarında çiçek açar. Diyarbakır'ın Sur, Çınar, Bismil, Hazro, Kocaköy, Lice, Silvan, Ergani ve Çüngüş ilçelerinde yaygın olarak yetişen bir papatya türüdür. Papatyanın kurutulmuş çiçekleri, birçok terpenoid ve flavonoid içerir. Papatya insanlık tarafından bilinen en eski şifalı bitkilerden biridir. Alman papatyası aktarlarda ve alışveriş sitelerinde satılmaktadır. Marketlerde de bitki çayı olarak satılan çeşitleri vardır. Alman papatyası aktarlarda

satılmakla beraber diğer papatya türleri (*Anthemis* spp.) ile sıklıkla karıştırılır.

Kullanılan Kısımları: Çiçekleri

Kullanım Şekli: Papatya çiçeklerinden hazırlanan çay demlenerek içilir veya değişik şekillerde kullanılır.

Tıbbi Özellikleri:

Papatya çiçekleri dalları; boğaz iltihapları ve ağrıları, saman nezlesi, karın ağrıları, uykusuzluk gibi birçok rahatsızlığa karşı geleneksel olarak yaygın şekilde kullanılan tıbbi bir bitkidir. Papatya çiçekleri çay şeklinde demlenerek kullanılır. Ayrıca çayı diş etleri ve ağız iltihaplarına karşı gargara şeklinde kullanılır. Papatya çayı özellikle yatıştırıcı olarak, uykusuzluk ve diğer kaygı problemlerini tedavi edici özelliğe de sahiptir. Papatyadan elde edilen uçucu yağlar, kozmetik ve aromaterapide yaygın olarak kullanılır. Bunun dışında cilt hastalıklarında, özellikle deri döküntülerine karşı da kullanılır.

Resim 36. Matricaria chamomilla çiçekli bitki

27.ASTERACEAE FAMILİYASI (PAPATYAGİLLER)

Tragopogon buptlamoides var. buptlamoides, Tarla yemliği, Şeng, Porepire

Çok yıllık, genellikle dallanmamış, 30 - 50 cm boyunda, sütlü, otsu bir bitkidir. Yaprakları uzunca şeritsi - mızraksı şekillidir. Çiçek durumu yaprakları (fillariler) 6 - 8 adet, mızraksı şekilli, yaklaşık 2 cm uzunluğundadır. Çiçekleri sarı renklidir. Meyvesi (aken) grimsi - kahve renkli, 20 - 25 mm uzunluğunda, tüy demeti 15 - 20 mm uzunluğundadır.

Genel Özellikleri:

Tarlalar, çayırıklar gibi alanlarda yetişir. Nisan ve Mayıs aylarında çiçeklenir. Değişik türleri yemlik adı altında toplanır ve demetler halinde pazarlarda satılır. Yemlik bitkisinin genç yaprakları salata olarak kullanılır. Diyarbakır'ın Sur, Kayapınar, Çınar, Bismil, Ergani ve Lice ilçelerinde yetişir. Mart ve Nisan aylarında çiçeklenme döneminden önce kök kısmına yakın yerden kesilerek toplanır ve semt pazarlarında demetler halinde satılır.

Kullanılan Kısımları: Yapraklı sürgünleri

Kullanım Şekli: Taze yaprakları salatalara katılan veya sebze olarak kullanılan bir bitkidir. Tek başına veya farklı otlarla birlikte çorbası yapılır veya otlu böreklerin ve bulgur pilavının içine katılır. Kavurmasının üzerine yumurta kırılarak veya çiğ dürüm şeklinde de tüketilir.

28.ASTERACEAE FAMILYASI (PAPATYAGİLLER)

Tragopogon porrifolius subsp. *Longirostris*, Yemlik, Şeng, Porepire

Tek veya iki yıllık, genellikle dallanmamış, 30 - 80 cm boyunda, yünsü tüylü veya tüysüz, sütlü, otsu bitkilerdir. Yaprakları ot benzeri olup, uzunca şeritsi şeklindedir. Çiçek sapı uç kısmında şişkinleşmiştir. Çiçek yaprakları [fillariler] 6 - 8 adet, dar mızraksı şekilli, 3 - 4 cm uzunluğunda, meyvede 8 cm uzunluğa erişir. Çiçekler leylak veya koyu menekşe renklidir. Meyve [aken] saman renkli, 30 - 45 mm uzunluğunda, tüy demeti 20 - 35 mm uzunluğundadır.

Genel Özellikleri:

Yamaçlar, bozkırlar, çayırlar, yol kenarları ve tarla gibi alanlarda yetişir. Genellikle Nisan ve Mayıs aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın Sur, Yenişehir, Kayapınar, Çınar, Bismil, Silvan, Ergani, Çermik, Lice, Hani ilçelerinde yetişir. Mart ve Nisan aylarında çiçeklenme döneminden önce kök kısmına yakın yerden kesilerek toplanır ve semt pazarlarında demetler halinde satılır.

Kullanılan Kısımları: Yapraklı sürgünleri

Kullanım Şekli: Taze yaprakları salatalarda çeşni verici olarak kullanılır. Ayrıca sebze olarak kullanılan bir bitkidir. Tek başına veya farklı otlarla birlikte çorbası yapılır veya otlu böreklerin ve bulgur pilavının içine katılır. Kavurmasının üzerine yumurta kırılarak veya çiğ dürüm şeklinde de tüketilir.

Resim 37. *Tragopogon porrifolius* subsp. *longirostris* çiçekli bitki

Resim 38. *Tragopogon porrifolius* subsp. *longirostris* yaprakları

29.BORAGİNACEAE FAMILYASI (HODANGİLLER)

Alkana trichophila var. *mardinensis*, Havaciva Otu, Havaju

Çok yıllık, tüylü, 15 - 30 cm boyunda, otsu bir bitkidir. Yaprakları tüylü, şeritsi - mızraksı şekilde, 2 - 8 cm uzunluğunda, taban yaprakları daha uzundur. Çiçekleri 10 - 12 mm uzunluğunda, tüpsü şekilde ve sarı renklidir.

Genel Özellikleri:

Taşlık yamaçlar ve bozkırlarda yetişir. Nisan ile Haziran aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın, Sur, Çınar, Silvan, Ergani, Kocaköy ilçelerinde yetişir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yetişen endemik bir havaciva otu çeşididir. Genellikle bitkinin kökleri tıbbi olarak yöre halkı tarafından kullanılır.

Kullanılan Kısımları: Kökleri

Kullanım Şekli:

Geleneksel olarak bitkinin odunsu kökleri temizlendikten sonra parçalanır ve bir miktar tereyağı veya zeytinyağı ile haşlanır ve süzülür. Elde edilen merhem dış yaraların üzerine sürülür.

Resim 39. *Alkanna trichophila* var. *mardinensis* çiçekli bitki

30. BORAGİNACEAE FAMILYASI (HODANGİLLER)

Anchusa azurea, Sığirdili, Guriz

Kaba tüylü veya dikensi tüylü, 30 - 150 cm uzunluğunda, dik gövdeli, çok yıllık otsu bir bitkidir. Yaprakları gövdenin alt kısımlarında rozet halinde dizili, 5 - 20 cm uzunluğunda, şeritsi veya eliptik şekilde ve yünömsü tüylüdür. Çiçek durumu bileşik salkım şeklinde, meyvede uzamıştır. Çiçekleri genellikle menekşe veya mavi renkli, 12 - 18 mm uzunluğundadır.

Genel Özellikleri:

Bozkırlar, çayırlar ve tarlalarda yetişir. Nisan ile Mayıs aylarında çiçeklenir. Bitkinin genç rozet yaprakları Mart ve Nisan aylarında kesilerek toplanır. Diyarbakır ve ilçe pazarlarında demetler halinde satılır. Diyarbakır'ın Çınar, Bismil, Ergani, Çermik, Çüngüş, Lice, Hani, Kulp, Hazro ilçelerinde yaygın olarak yetişir. Genç yaprakları ilkbahar başlarında toplanır. Pazarlarda demet halinde satılır.

Kullanılan Kısımları: Genç rozet yaprakları

Kullanım Şekli:

Guriz, ıspanak gibi sebze olarak pişirilir. Diyarbakır çevresinde yaygın olarak yetişmektedir. Yaprakları yıkanıp haşlanır. Suyu sıkılır ve ince ince doğranır. Sıvı yağda

hafifçe kavrulur ve üzerine sarımsaklı yoğurt eklenip servis edilir. Ayrıca haşlanmış yaprakları lapa halinde mide rahatsızlıklarına karşı kullanılmaktadır.

Resim 40. *Anchusa azurea* yaprakları

Resim 41. *Anchusa azurea* yapraklı bitki

Resim 42. *Anchusa azurea* çiçekli bitki

Resim 43. *Capsella bursa-pastoris* çiçekli bitki

Genel Özellikleri:

Çayırlar, bahçeler ve kültür alanlarında yetişir. Mart ve Nisan aylarında çiçeklenir. Genellikle çiçeklenmeden önce Şubat, Mart veya Nisan aylarında alt yaprakları toplanır ve pazarlarda satılır.

Kullanılan Kısımları:
Alt yaprakları

Kullanım Şekli:

Taze yaprakları salata olarak tüketilir veya salataların içine katılır. Ayrıca ebegümeci gibi diğer otlarla beraber pişirilerek yemeği yapılır.

31. BRASSICACEAE FAMILİYASI (TURPGİLLER)

Capsella bursa-pastoris, Çoban Çantası, Nane Civika

Tek, bazen iki yıllık, 10 - 50 cm uzunluğunda, çiçek kısmı dallanmış otsu bir bitkidir. Alt yaprakları rozet durumunda, sık, tüysü parçalı veya lir şeklinde, sap kısmında daralmış, üst yapraklar sapsız ve gövdeyi sarıdır. Çiçekleri salkım şeklinde, küçük, 2 - 2,5 mm uzunluğunda, genellikle beyaz renklidir. Meyveleri 7 - 9 mm ve ters yüresi şeklindedir.

32. BRASSICACEAE FAMILİYASI (TURPGİLLER)

Lepidium sativum subsp. *spinescens*, Tere, Dijnik, Rişvat

Tek yıllık, çoğunlukla 15 - 30 cm boyunda, dik, üst kısımlarda dallanmış, tek gövdeli, otsu bir bitkidir. Alt yaprakları lir şeklinde, tüysü parçalı, parçalar uzun mızraklı şeklindedir. Gövde yaprakları düzensiz, bölünmüş ve daha küçüktür. Çiçek, kurulu gövdenin üst kısımlarında çok çiçekli, sık, salkım şeklinde, dal uçları sivri ve dikensidir. Çiçekler küçük, beyaz renkli, yaklaşık 3 mm uzunluğundadır. Meyveleri [silikula] 5 - 6 mm uzunluğunda oval şeklindedir. Terenin yaygın olarak yetiştirilen alt türü [subsp. *sativum*] çiçek kurulumunun dikensiz yapıda olmasıyla doğal olarak yetişen bitkiden farklıdır.

Genel Özellikleri:

Bozkırlar, taşlık ve nemli çayırarda yetişir. Nisan ve Mayıs aylarında çiçeklenir. Çermik, Silvan ve Kayapınar [Karacadağ etekleri] ilçelerinde yetişir. Bitki çiçeklenmeden önce alt yapraklı gövdeleriyle toplanır. Mart ve Nisan aylarında pazarlarda satılır.

Kullanılan Kısım: Yaprakları

Kullanım Şekli:

Taze yaprakları, acımsı ve lezzetli tadından dolayı salatalara katılır veya salata olarak tüketilir. Tere otu, akciğerlerin temizlenmesinde, gribal enfeksiyonlarda ve kansızlığa karşı geleneksel olarak kullanılan bir bitkidir. Hamile kadınların ve hipertansiyonu olan kişilerin tüketmemesi önerilmektedir.

Resim 44. *Lepidium sativum* subsp. *spinescens* yaprakları

Resim 45. *Lepidium sativum* subsp. *spinescens* çiçekli bitki

33.BRASSICACEAE FAMILYASI (TURPGİLLER)

Nasturtium officinale, suteresi, Tuzik

Genellikle su içerisinde yetişen, çok yıllık, rizomlu, 10 - 80 cm boyunda otsu bir bitkidir. Yapraklar 5 - 10 cm uzunluğunda, tüysü bölünmüş, yaprak parçaları yuvarlak ve kenarları hafifçe dişlidir. Çiçekleri beyaz renkli sık çiçek kurullarında toplanmıştır.

Genel Özellikleri:

Sulak alanlarda yetişir. Mart ile Haziran ayları arasında çiçeklenir. Diyarbakır'ın Sur, Çınar, Bismil, ilçelerinde dere ve çay kenarlarında yetişen beyaz çiçekli otsu bir bitkidir. Çiçeklenme döneminden önce, özellikle Mart ile Mayıs aylarında semt pazarlarında satılır.

Kullanılan Kısım: Yapraklı dalları

Kullanım Şekli:

Taze yaprakları salata olarak yenilir. Müshil etkisine sahiptir. Aşırı tüketilmesi mide rahatsızlıklarına neden olabilir.

Resim 46. *Nasturtium officinale* çiçekli bitki

Resim 47. *Nasturtium officinale* yapraklı dalları

34.BRASSICACEAE FAMILYASI (TURPGİLLER)

Sinapis arvensis, Hardal, Xerdel

Tek yıllık, 20 - 80 cm boyunda, dallanmış, dik gövdeli, genellikle tüylü veya tüysüz, otsu bitkilerdir. Alt yapraklar 4 - 15 cm uzunluğunda, oval veya lir şeklinde parçali veya bölünmemiş, kenarları düzensiz dişli ve uzun saplıdır. Gövde yaprakları daha küçük ve kısa saplıdır. Çiçek kurulu salkım halinde, çiçekler sarı renkli 10 mm uzunluğundadır. Meyveleri [silikva] silindirik 3 - 5 cm uzunluğunda, hafifçe boğumlu, 5 - 10 tohumludur.

Genel Özellikleri:

Yaygın bitkiler olup bozkırlar, nadaslı tarlalar ve tarla kenarları gibi açık alanlarda yetişir. Nisan ile Mayıs aylarında çiçeklenir. Meyveleri Haziran ve Temmuz aylarında olgunlaşır. Diyarbakır'ın hemen hemen tüm ilçelerinde yetişir. Ayrıca tohumları için kültürü yapılan bir bitkidir. Çiçeklenme döneminden önce veya çiçeklenme döneminde yapraklı dalları toplanarak pazarlarda demetler halinde satılır.

Kullanılan Kısım: Yaprakları

Kullanım Şekli:

Genç ve taze yaprakları ıspanak gibi sebze olarak kullanılır ve çeşitli yemekleri yapılır. Ayrıca büyük yaprakları Diyarbakır çevresinde sarma yapımında kullanılır. Bitkinin tohumlarından elde edilen hardal acı ve keskin tadı ile bilinen lezzetli bir baharattır. Sandviçlerde ve hamburgerde sos olarak kullanılır. Çeşitli markaların hardal sosları marketlerde yaygın olarak satışa sunulmaktadır.

Resim 48. Sinapis arvensis çiçekli bitki

Resim 49. Sinapis arvensis yaprakları

35.CANNABACEAE (KENEVİRGİLLER) FAMILYASI

Celtis planchoniana dahum, Taok

3 - 5 m boyunda çalı veya küçük ağaçlardır. Dalları tüysüz, kestane renkli, belirgin beyaz kovucukludur [lenticelli]. Yaprakları 3 - 7 cm uzunluğunda, 2 - 5 cm eninde, oval şekilli, genellikle tüysüz, kenarları eğik dişli veya oymalı, taban kısmı eğik biçimlidir. Drupa [eriksi meyve] 8 - 10 mm, sarı veya portakal renklidir. Meyve sapı 2 cm kadardır. Çekirdek yüzeyi hafifçe ağsı damarlıdır.

Genel Özellikleri:

Orman açıklıkları, yamaçlar veya kayalık yamaçlarda yetişir. Mart veya Nisan aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın Bismil, Hazro, Silvan, Dicle, Hani ve Lice ilçelerinde yetişir.

Kullanılan Kısımları: Meyveleri

Kullanım Şekli:

Bitkinin turuncu veya kahverengi meyveleri kullanılır. Sonbaharda olgunlaşan meyvelerin kabukları çiğnenerek yenir.

Resim 50. Celtis planchoniana meyveli bitki

36.CANNABACEAE (KENEVİRGİLLER) FAMILYASI

Celtis tournefortii dardağan, Taok

6 - 8 m boyunda çalı veya küçük ağaçlardır. Dalları tüylüdür. Yapraklar 2 - 6 cm uzunluğunda, 1,5 - 4 cm eninde, geniş oval şekilli, alt yüzü kısa tüylü, kenarları eğik dişli veya oymalı, taban kısmı eğik biçimlidir. Drupa (eriksi meyve) 9 - 12 mm, sarı veya portakal renklidir. Meyve sapı 5 - 15 mm kadardır. Çekirdek yüzeyi düzgün yapıdadır.

Genel Özellikleri:

Orman açıklıkları, yamaçlar, kayalık yamaçlar, çalılıklar gibi alanlarda yetişir. Mart veya Nisan aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın Bismil, Hazro, Silvan, Eğil, Dicle, Hani ve Lice ilçelerinde yetişir. Sonbahar aylarında aktarlarda satılır. Kuru meyveleri alışveriş sitelerinde paketler halinde satılmaktadır.

Kullanılan Kısımları: Meyveleri

Kullanım Şekli:

Bitkinin turuncu veya kahverengi meyveleri kullanılır. Sonbaharda olgunlaşan meyvelerin kabukları çğnenerek yenir.

37.CAPPARACEAE FAMILYASI (KEBEREGİLLER)

Capparis spinosa, Kebere, Kemberok, Şebellah, Berikember

Çok yıllık, dikenli, yayılmış, çalimsı bitkilerdir. Yapraklar yuvarlak veya genişçe oval şekilli, 30 - 40 mm uzunluğunda, 20 - 35 mm eninde, düz kenarlı ve genellikle tüsüz; kulakçıklar diken şeklindedir. Çiçekler gösterişli, yaprak koltuklarından çıkar, uzun saplıdır. Çanak ve taç yapraklar 4'lüdür. Taç yapraklar iri, oval, beyaz renklidir. Erkek organlar çok sayıda, beyaz-morumsu renkli; dişi organ tek, çok uzun saplıdır. Meyve kapsül tipinde, çok tohumludur.

Genel Özellikleri:

Temmuz ve Ağustos aylarında çiçeklenir. Yamaçlar, kıraç alanlar, kıraç yerlerde yetişir. Diyarbakır'ın, Sur, Çınar, Bismil, Hazro ve Silvan ilçelerinde yetişir. Çiçek tomurcukları ve meyveleri toplanarak tüccarlara satılır. Hazır turşuları marketlerde ve alışveriş sitelerinde satılmaktadır.

Kullanılan Kısımları: Çiçek tomurcukları ve meyveleri

Kullanım Şekli:

Çiçek tomurcukları ve meyveleri turşu yapımında kullanılır. Turşusu çeşni olarak veya meze olarak tüketilir. Diyarbakır'da kullanımı hakkında veri yoktur.

Resim 51. *Capparis spinosa* çiçekli bitki

38.COLCHICACEAE FAMILYASI (AÇIÇİĞDEMİLLER)

Colchicum atticum, Yırtıkçiğdem

Soğanlı otsu bitkilerdir. Çiçek soğanı dikdörtgensi - yumurtamsı şekilde, dış kabuk siyahımsı - kahverengi renkte ve derimsi yapıdadır. Yapraklar 3 - 4 adet, şeritsi veya şeritsi - mızraklı şekillidir. Çiçeklenme döneminde 2 - 5 cm uzunluğunda 2 - 3 mm eninde olup sonradan 10 - 15 cm uzunluğa erişir. Çiçekler genellikle 2 - 5 adet, beyaz veya açık pembemsi renklidir, çiçek parçaları dar eliptik veya ters mızraklı şekilde, 20 - 25 mm uzunluğunda 3 mm enindedir. Erkek organ başçıkları (anterler) 2 - 3 mm uzunluğunda siyah veya yeşilimsi - siyah renklidir.

Genel Özellikleri:

Bozkırlar, meşe açıklıkları, çalılıklar, yamaçlar gibi alanlarda yetişir. Şubat ile Nisan aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın Sur, Kayapınar, Eğil, Ergani, Çermik, Çüngüş, Çınar, Bismil, Dicle, Hani ve Lice ilçelerinde yetişir. Çiçeklenme döneminde soğanları özellikle çocuklar tarafından toplanır ve yol kenarlarında demetler halinde satılır.

Kullanılan Kısımları: Soğanları

Kullanım Şekli:

Erken ilkbaharda çiçeklenen beyaz veya açık pembe çiçekli bir çiğdem türüdür. Bu türün yumrularının kabukları soyulur ve taze olarak yenir. Özellikle Çınar yöresinde çocuklar tarafından toplanan yumrular yol kenarlarında demetler halinde satılır. Zehirli bir bitkidir, aşırı tüketimi zehirlenmelere ve ölüme neden olabilir.

Resim 52. Colchicum atticum çiçekli bitki

39.CONVOLVULACEAE FAMILİYASI (TARLASARMAŞIĞIGİLLER)

Cuscuta babylonica, Gelinsaçı, Küşüt, Peçeka Zer

Gövdeleri ince, ipliksi yapıda, sarımsı veya kırmızımsı renklidir. Çiçek durumu kömeç şeklinde, genellikle az sayıda, 1 - 9 çiçeklidir. Çiçekler çansı, 2 - 3 mm uzunluğunda, beyazımsı - pembe veya kırmızımsı renkli, genellikle 5 parçalıdır. Meyve kapsül şeklinde, küremsi, 2 mm çapındadır. Tohumlar 2 - 4 adet, yaklaşık 1 mm büyüklüğündedir.

Genel Özellikleri:

Bozkırlarda, yol ve tarla kenarlarında, otsu bitkilerin üzerinde yetişen, parazit bitkilerdir. Haziran ile Ağustos aylarında çiçeğe geçer. İpliksi yapıda olan bitki yumak şeklindedir. Üzerinde yaprak ve benzeri organlar bulunmaz. Genellikle çiçeklenme döneminde toplanır ve kurutulur. Aktarlarda kurutulmuş halde satılır.

Kullanılan Kısımları: Çiçekli bitki

Kullanım Şekli:

Sarı renkli, ip gibi diğer bitkilerin üzerinde yaşayan parazit bir bitkidir. Çiçekli ve meyveli dalları sarılığa ve safra kesesi rahatsızlıklarına karşı çay gibi demlenerek günde 1 çay bardağı içilir. Mardin yöresinde kullanılan bitkinin aşırı tüketilmesi baş dönmesi gibi rahatsızlıklara neden olabilir.

40.FABACEAE FAMILİYASI (BAKLAGİLLER)

Cicer Reticulatum, Siğilli Nohut, Mukaşer, Nokbej, Noka Reş

Tek yıllık, narin yapılı, yükselici, otsu bir bitkidir. Yapraklar tüsü bölünmüş, yaprakçıklar 2 - 4 çift, ters yumurtamsı şekilli, 3 - 7 mm uzunluğunda, yüzeyi salgı tüylü, kenarları derin dişlidir. Yan yapraklar, derin yarıklı ve parçalıdır. Çiçek sapı yapraklardan uzun, kılıçlıdır. Çiçekler tekli, 6 - 9 mm uzunluğunda, pembe veya erguvan renklidir. Meyve bakla şeklinde, genişçe elips şeklinde, 10 - 12 mm uzunluğunda, yüzeyi salgılı - tüylü, 1 - 3 tohumludur. Tohumlar siyah renkli, yüzeyi pürüzlü-yumruludur.

Resim 53. Cicer reticulatum tohumları

Genel Özellikleri:

Bozkırlar, yamaçlar, kayalık yamaçlar ve çalılıklar gibi alanlarda yetişir. Nisan ve Mayıs aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın Ergani, Dicle, Hani ilçelerinde yetişen endemik bir nohut türüdür. Tohumları işlenmiş olarak aktar ve baharatçılarda satılır. Alışveriş sitelerinde de "mukaşer" adı altında paketler halinde satışa sunulmaktadır.

Kullanılan Kısımları: Tohumları

Kullanım Şekli:

Tohumları pilava katılarak tüketilir. Tohumların kabuğu soyulur ve haşlanır. Nohutlu bulgur veya piring pilavı yapılır.

Resim 54. Cicer reticulatum çiçekli Bitki

41.FABACEAE FAMILYASI (BAKLAGİLLER)

Glycyrrhiza glabra Meyan, Sûs

Çok yıllık, salgılı tüylü, 30 - 60 cm boyunda otsu bir bitkidir. Yapraklar tüysü bölünmüş, 5 - 9 çift yaprakçıklıdır. Yaprakçıklar eliptik şekilli, 2 - 4 cm uzunluğundadır. Çiçek kurulu 7 - 9 cm uzunlukta, salkım ya da başak halinde koltuklarda ve çok çiçeklidir. Çanak çan biçimindedir. Çiçekleri mavi veya leylak renklidir. Meyvesi [bakla tipi] 15 - 25 mm, tüysüz veya salgı tüylüdür.

Genel Özellikleri:

Diyarbakır'ın hemen hemen tüm ilçelerinde; Çınar, Eğil Ergani, Çermik, Çüngüş, Dicle Hani, Kocaköy, Lice, Kulp, Bismil ve Sur ilçelerinde yetişen yaygın bir bitkidir. Çok yıllık otsu bir bitki olup kökleri topraktan sökülerek toplanır. Dal veya lif halinde aktarlarda ve baharatçılarda satılmaktadır.

Kullanılan Kısımları: Kökleri

Kullanım Şekli:

Köklerinden tatlı ve aromatik meyan adı verilen madde elde edilir. Şerbet olarak yazın sık tüketilen bir bitkidir. Meyan bitkisinin kökleri toplanarak temizlenir ve ezilerek meyan şerbeti yapımında kullanılır. Bitkinin köklerinden elde edilen usare "Meyan Şerbeti" veya "Awa Sûsê" olarak Diyarbakır şehir merkezinde satılmaktadır.

Tıbbi Özellikleri:

Tıbbi amaçla bitkinin köklerinden yararlanılmakta, halk arasında göğüs yumuşatıcı, balgam söktürücü, idrar attırıcı ve özellikle midevi etkilerinden dolayı kullanılmaktadır. Meyan kola gibi içeceklerin yapısına girdiği gibi, tıbbi olarak ihraç edilen bir bitkidir. Boğaz pastillerinin terkinde kullanılmaktadır. Yörede soğuk şerbeti dışında, çay olarak da tüketilmektedir. Meyan kökünden elde edilen özü piyasada gıda takviyesi olarak da satılmaktadır. *Ayrıca dal, lif veya toz halinde alışveriş sitelerinde satılmaktadır. Meyan kökleri tıbbi olarak yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Ancak aşırı tüketimi çeşitli rahatsızlıklara (el ve ayaklarda kızarma) hatta ölüme neden olabilmektedir.*

Resim 55. Glycyrrhiza glabra kök lifleri

Resim 56. Glycyrrhiza glabra çiçekli bitki

42.FAGACEAE FAMILİYASI (KAYINGİLLER)

Quercus branthii, Karameşe, Beru

Yaprak döken, 6 - 10 m boyunda ağaçsı bir bitkidir. Genç dalları sık sarımsı kahverengi tüylü, tomurcukları oval, 4 mm uzunluğundadır. Yaprakları oval - dörtgen şekilde, 6 - 10 cm uzunluğunda, tabanda yüreksi, kenarları eğik testere dişlidir. Yaprakların üst yüzü yeşil, küçük, dalsı - yıldızsı tüylü, alt yüzü samansı - kahverengimsi yıldızsı tüylüdür. Yaprak sapı 5 - 20 mm uzunluğundadır. Meyveleri 2. yıl olgunlaşır, kadeh [kupula] yarı - küremsi, 25 - 30 mm çapında, kadeh pulları baklavamsı dizili olup, genellikle uç kısımda uzamıştır.

Genel Özellikleri:

Meşe ormanlarında yetişir. Genellikle Mart ile Nisan aylarında çiçeklenir. Meyveleri [palamut] Eylül ile Ekim aylarında olgunlaşır. Diyarbakır'ın Çınar, Ergani, Çermik, Çüngüş, Eğil, Dicle, Hani, Kocaköy, Lice, Kulp, Hazro ve Silvan ilçelerinde yaygın olarak yetişen bir orman ağacıdır. Palamutları aktarlarda ve ilçe bakkallarında satılır.

Kullanılan Kısımları: Meyveleri [palamut]

Kullanım Şekli:

Palamutları kestaneye benzer fakat acımsı tada sahiptir. İri ve tatlı palamutları közde pişirilerek yenilir.

Resim 57. Quercus branthii meyveli bitki

43.FAGACEAE FAMILİYASI (KAYINGİLLER)

Quercus infectoria subsp. Veneris, Mazi Meşesi, Mazi

Yaprak dökken, 4 - 10 m boyunda, çalimsı veya ağaçsı bitkilerdir. Genç dallar kırmızımsı veya sarımsı kahverengi renkli, tüysüz, tomurcuklar kırmızımsı-kahverengi, 3 mm uzunluğunda ve kirpiksi tüylüdür. Yaprakları 4 - 7 cm uzunluğunda, 2 - 4 cm eninde, oval veya darca dikdörtgensel şekilde, kenarları ondüleli, 4 - 8 loblu veya düzgün, yaprak sapı 1 - 2 cm uzunluğundadır. Kadeh oval şekilde, 12 - 18 mm çapında kadeh pulları sık ve kiremitvari dizilidir. Palamut genişçe silindirik şeklindedir.

Genel Özellikleri:

Meşe ormanlarında yetişir. Genellikle Mart ile Nisan aylarında çiçeklenir. Meyveleri [palamut] Eylül ile Ekim aylarında olgunlaşır. Diyarbakır'ın Çınar, Hazro, Kocaköy, Lice, Kulp, Eğil, Ergani, Çermik, Çüngüş ve Silvan ilçelerinde yaygın olarak yetişen bir orman ağacıdır. Palamutları aktarlarda ve ilçe bakkallarında satılır. Palamut unu, paketler halinde alışveriş sitelerinde satışa sunulmaktadır.

Kullanılan Kısımları: Meyveleri [palamut]

Kullanım Şekli:

Palamutları taze olarak veya kurutulmuş palamutlar çekilerek unu tüketilir.

Tıbbi Özellikleri:

Taze palamutları çiğ olarak şeker hastalığına karşı tüketilir. İshale karşı kullanılır.

Resim 58. Quercus infectoria subsp. veneris meyveli bitki

44.FAGACEAE FAMILİYASI (KAYINGİLLER)

Quercus libani, Lübnan Meşesi, Beru

Yaprak dökken, 6 - 10 m boyunda, ağaçsı bitkilerdir. Genç dalları kırmızımsı - kahverengi ve genellikle tüysüz, tomurcuklar dikdörtgensel, 3 - 4 mm uzunluğunda, kırmızımsı - kahverengi ve kirpiksi tüylüdür. Yapraklar dikdörtgensel - mızraklı şekilde, 7 - 12 cm boyunda 2 - 3 cm eninde, tabanda yüreksi, kenarları eğik testere dişlidir. Yaprakların üst yüzü yeşil, parlak, alt yüzü donuk yeşil renklidir. Yaprak sapı 5 - 15 mm uzunluğundadır. Meyveleri 2. yılda olgunlaşır, kadeh [kupula] yarı-küresel, 20 - 30 mm çapında, kadeh pulları baklavamsı dizili, geriye kıvrık veya uç kısımda uzamıştır.

Genel Özellikleri:

Meşe ormanlarında yetişir. Genellikle Mart ile Nisan aylarında çiçeklenir. Meyveleri [palamut] Eylül ile Ekim aylarında olgunlaşır. Diyarbakır'ın Çüngüş, Çermik ve Silvan ilçelerinde yaygın olarak yetişen bir orman ağacıdır. Palamutları aktarlarda ve ilçe bakkallarında satılır.

Kullanılan Kısımları: Meyveleri [palamut]

Kullanım Şekli:

Palamutları kestaneye benzer, iri ve tatlı olan palamutlar közde pişirilerek yenilir.

Resim 59. Quercus libani meyveli bitki

45.GERANIACEAE FAMILYASI (TURNAGAGASIGİLLER)

Erodium cicutarium subsp. *cicutarium* İğnelik, Derziya Pire

Tek yıllık, yatık, tabandan dallanmış, otsu bir bitkidir. Alt yaprakları tüysüz bölünmüş, yaprakçıkları 5 - 10 mm uzunluğunda, gövde yaprakları alt yapraklara benzer ve daha küçüktür. Çiçekleri 3 - 8 adet gevşek çiçek kurullarında toplanmış, pembe renkli, 8 - 10 mm uzunluğundadır. Meyveleri leylek gagasına benzer, şizokarp [boyuna yarılan meyve] tipte ve 2,5 - 3,5 cm uzunluğundadır. Olgunlukta tohum taşıyan meyve kısımları (merikarp) kıvrık yapıda ve yaklaşık 5 cm uzunluğundadır.

Resim 60. *Erodium cicutarium* çiçekli bitki

Genel Özellikleri:

Çayırlar, bozkırlar, bahçeler ve yol kenarları gibi alanlarda yetişir. Martile Mayıs aylarında çiçeğe geçer. Diyarbakır'ın hemen hemen tüm ilçelerinde yaygın olarak yetişen bir bitkidir. Mart ve Nisan aylarında alt yaprakları toplanarak yöre halkı tarafından tüketilir.

Kullanılan Kısımları: Alt yaprakları

Kullanım Şekli:

Genç yaprakları çiğ veya pişirilerek tüketilir. Yaprakları salatalara veya çorbalara katılır. Ayrıca pişirilerek kavurması yapılır.

46.HYPERICACEAE FAMILYASI (KANTARONGİLLER)

Hypericum retusum Aran, Kantaron, Botav

Çok yıllık, dik büyüyen, 20 - 50 cm boyunda, tüsüz, siyah noktalı-salgılı, otsu bir bitkidir. Yapraklar 10 - 30 mm, şeritsi, yaprak kenarları geriye kıvrık ve uç kısmı siyah noktalı - salgılıdır. Çiçek durumu silindirik yapıda, çok çiçeklidir, Çiçekler sarı, 8 - 10 mm uzunluğunda ve siyah noktacıklı - salgılıdır. Kapsül 5 - 7 mm uzunluğunda, yumurtamsı şekillidir.

Resim 61. *Hypericum retusum* çiçekli bitki

Genel Özellikleri:

Mayıs ile Haziran aylarında çiçeğe geçer. Yamaçlar, kalkerli bozkırlar, tarla kenarları gibi alanlarda yetişir. Diyarbakır'ın Eğil, Dicle, Ergani ve Silvan ilçelerinde yetişir. Çiçekli dalları Mayıs ve Haziran ayında toplanır ve aktarlarda satılır. Bazı *Hypericum* türleri, kuru veya süzme çay olarak marketler ve alışveriş sitelerinde satışa sunulur.

Kullanılan Kısım: Yapraklı ve çiçekli dalları

Kullanım Şekli:

Çiçekli dalları çay olarak kullanılan tıbbi bir bitkidir. Bitki çayı stres gibi rahatsızlıklara karşı kullanılır. Çiçekli dalları zeytinyağı içinde güneşte bekletilerek elde edilen yağ cilt hastalıklarına karşı kullanılır.

47.HYPERICACEAE FAMILİYASI (KANTARONGİLLER)

Hypericum triquetrifolium, pırpırotu, Kantaron, Bahtof

Çok yıllık, genişçe dallanmış, piramid şeklinde, 30 - 50 cm boyunda otsu bir bitkidir. Yaprakları 5 - 20 mm uzunluğunda, darca oval - mızrakı, gövdeyi sarıcı, kenarları ondüleli, şeffaf noktacıklı - salgılıdır. Çiçekleri sarı, 5 - 7 mm uzunluğunda, nadiren siyah noktacıklı - salgılıdır. Kapsül 3 - 5 mm boyunda, oval şekilli, kapsül boyuna salgı kanallarına sahiptir.

Genel Özellikleri:

Haziran ile Eylül aylarında çiçeklenir. Bozkırlar, yol ve tarla kenarları gibi alanlarda yetişir. Diyarbakır'ın Sur, Çınar, Bismil, Ergani, Lice ilçelerinde yetişir. Çiçekli ve meyveli dalları Temmuz ve Ağustos aylarında toplanır ve aktarlarda satılır.

Kullanılan Kısım: Yapraklı ve çiçekli dalları

Kullanım Şekli:

Dalları çay gibi demlenerek tıbbi olarak kullanılır. Bitkinin çayı geleneksel olarak sarılığa karşı kullanılmaktadır.

Resim 62. *Hypericum triquetrifolium* çiçekli bitki

48.IRIDACEAE FAMILİYASI (SÜSENGİLLER)

Crocus biflorus subsp. *pseudonubigena* Siirt Çiğdemi, Pivok

Küçük, soğanlı bir bitkidir. Soğan kabuğu zarımsı, tabanda yüzüklüdür. Yaprakları 5 - 8 adet, çiçeklerle aynı dönemde gelişir, ipliksi, yaklaşık 1 mm enindedir. Çiçekleri beyaz veya açık mavi renkli, boğaz kısmı sarı renkli, dış kısmı koyu leylak veya mavi renkli çizgili - damarlıdır. Taç yaprakları 17 - 35 mm uzunluğundadır. Erkek organları [stamen] 15 - 20 mm uzunluğundadır.

Genel Özellikleri:

Meşelikler, kayalıklar, çayırlar gibi alanlarda yetişir. Şubat ve Mart aylarında çiçeklenir. Türkiye'de yetişen endemik bir çiğdem alttürüdür. Diyarbakır'ın Çınar, Çermik, Eğil, Dicle, Hani ilçelerinde yetişmektedir. Bitkinin soğanları Şubat ve Mart aylarında sökülerek toplanır. Özellikle Çınar ilçesi çevresinde tüketimi yaygındır. Yol kenarlarında demetler halinde çocuklar tarafından satılır.

Kullanılan Kısımları: Soğanları

Kullanım Şekli:

Soğanların kabuğu soyulduktan sonra çiğ olarak yöre halkı tarafından tüketilmektedir.

Resim 63. *Crocus biflorus* subsp. *Pseudonubigena* çiçekli bitki

49.LAMİACEAE FAMILİYASI (BALLIBABAGİLLER)

Cyclotrichium leucotrichum dağnanesi, Rihane Tahten

Yarı çalimsı, çok dallı, salgı tüylü, sarımsı - yeşil renkli, çok yıllık bir bitkidir. Dalları genellikle yükselici veya dik, 15 - 30 cm uzunluğundadır. Yaprakları geniş yumurtamsı şekilli, 2 - 2,5 cm uzunluğunda, tüylü ve sert yapılıdır. Çiçek durumu 2 - 6 halkasal dizili çiçek demetinden oluşur. Çiçekler 10 - 12 mm uzunluğunda leylak veya pembemsi renklidir.

Genel Özellikleri:

Kayalıklar, kayalık yamaçlarda yetişir. Haziran ile Temmuz aylarında çiçeğe geçer ve bu dönemde dalları kırılarak toplanır. Keskin mentol kokuludur ve kırılğan dal yapısı vardır. Diyarbakır'ın Kulp, Silvan ve Çınar ilçelerinde yetişir.

Kullanılan Kısımları: Yapraklı dalları ve yaprakları

Kullanım Şekli:

Keskin nane kokusuna sahiptir. Yaprakları soğuk algınlığına karşı çay olarak kullanılır. Kuru bitki demetleri, güzel kokusundan ötürü yörede evlerde kapı veya duvarlara asılır. Diyarbakır'da kullanımı hakkında bir bilgi yoktur.

Resim 64. *Cyclotrichium leucotrichum* çiçekli bitki

50.LAMİACEAE FAMILİYASI (BALLIBABAGİLLER)

Melissa officinalis, Oğulotu

Çok yıllık, 30 - 50 cm boyunda, yoğun salgı - tüylü, dallanmış otsu bitkilerdir. Yaprakları 2 - 7 cm uzunluğunda, geniş yumurtamsı şekilli, seyrek tüylü veya tüysüz, yaprak kenarları oymalı - dişlidir. Çiçek durumları dal uçlarında, 4 - 12 çiçekli, seyrek dizilidir. Çiçekleri soluk sarı renkli, 10 - 15 mm uzunluğundadır.

Resim 65. *Melissa officinalis* çiçekli bitki

Genel Özellikleri:

Orman açıklıkları, çalılıklar, su kenarı ve nemli alanlarda yetişir. Haziran ve Temmuz aylarında çiçeklenir. Günümüzde birçok yerde kültürü yapılan bitki, Diyarbakır'ın Ergani ve Kulp ilçesi çevrelerinde doğal olarak yetişir.

Kullanılan Kısımları: Yaprakları

Kullanım Şekli:

Çay olarak kullanılan bir bitkidir. Genel olarak yaprakları çay şeklinde demlenerek kullanılır. Günde 2 bardaktan fazla tüketilmemesi önerilir. Fazla tüketimi baş ağrısı, mide bulantısı gibi rahatsızlıklara neden olabilir.

Tıbbi Özellikleri:

Oğulotu bitkisinin sinirsel kökenli çarpıntılarda, hafif depresyon, sıkıntı ve strese karşı rahatlatıcı etkiye sahiptir. Bitkinlik ve kırgınlıklara karşı vücudun bağışıklık sistemini güçlendiren antiseptik bir bitkidir. Diyarbakır'da kullanımı hakkında bilgi yoktur. Marketlerde ve alışveriş sitelerinde paketler halinde satılmaktadır.

51.LAMİACEAE FAMILYASI (BALLIBABAGİLLER)

Mentha longifolia subsp. typhoides, Dere Nanesi, Yarpuz, Punk

Çok yıllık, rizomlu, 30 - 100 cm boyunda, keskin kokulu, otsu bir bitkidir. Yaprakları 25 - 50 mm uzunluğunda, mızraksı - dikdörtgensi şekilli, yeşil veya grimsi renkli, tüylü, genellikle sapsız veya kısa saplıdır. Çiçekler leylak renkli, sık, dallanmış başak şeklinde çiçek durumlarında toplanmıştır.

Genel Özellikleri:

Su ve dere kenarları, bataklıklar gibi alanlarda yetişen yaygın bir yabani yarpuz türüdür. Bitki çiçeklenme döneminden önce genellikle Mart ve Nisan aylarında toplanır. Diyarbakır'ın birçok ilçesinde su kenarındaki alanlarda yaygın olarak bulunur. Nisan ve Mayıs aylarında semt pazarlarında demetler halinde satılır.

Kullanılan Kısımları: Yaprakları

Kullanım Şekli:

Yaygın olarak ayran çorbası [mehir] içine katılır. Ayrıca nane gibi kurutulmuş saklanır ve kullanılır. Taze yaprakları tadından dolayı salatalara ilave edilir.

Tıbbi Özellikleri:

Ferahlatıcı etkiye sahip bir bitkidir. Bronşit, boğaz ağrısı ve öksürüğe karşı halk arasında çay şeklinde demlenerek kullanılmaktadır. Zararsız bir ilaç olup çayı gribal enfeksiyonlara karşı etkilidir.

Resim 66. Mentha longifolia subsp. typhoides bitki

Resim 67. Mentha longifolia subsp. typhoides yaprakları

52.LAMİACEAE FAMILİYASI (BALLIBABAGİLLER)

Ocimum basilicum Reyhan, Rihan

Tek yıllık, dallanmış, 15 - 20 cm boyunda, dik gövdeli, otsu bir bitkidir. Dal ve yaprakları genellikle mor renklidir. Yapraklar 3 - 7 cm uzunluğunda, yumurtamsı şekilli olup yaprak kenarları dişlidir. Çiçekler çevre çiçek durumlarında dizilidir. Çiçekler 7 - 8 mm uzunluğunda, beyaz veya pembe renklidir.

Genel Özellikleri:

Diyarbakır çevresinde yaygın olarak yetiştirilen bir kültür bitkisidir. Genellikle Haziran ile Eylül aylarında çiçeklenir. Bitki çiçeklenmeden önce ve çiçeklenme döneminde hasadı yapılarak toplanır ve pazarlarda veya marketlerde demetler halinde satılır. Kurutulmuş yaprakları aktar ve baharatçılarda paket halinde satılır.

Kullanılan Kısmı: Yaprakları

Kullanım Şekli:

Hoş kokulu tadından dolayı taze veya kuru yaprakları salatalara ve yemeklere lezzet vermek amacıyla kullanılır. Ayrıca çeşitli sosların içine katılır. Diyarbakır ilinde reyhan bitkisinden yapılan reyhan şerbeti yaz aylarında sık tüketilen bir içecektir. Hamile ve emziren kadınlarda kullanımı sakıncalı olabilir. Aşırı tüketilmesi önerilmemektedir. Aşırı tüketimi zehirlenmelere neden olabilmektedir.

Resim 68. Ocimum basilicum yaprakları

53.LAMİACEAE FAMILİYASI (BALLIBABAGİLLER)

Origanum vulgare subsp. gracile Kuş Zemulu, Mercanköş

Çok yıllık, 40 - 60 cm boyunda otsu bir bitkidir. Yapraklar 10 - 30 mm uzunluğunda, yumurtamsı veya yuvarlağimsi şekillidir. Çiçekler genellikle beyaz renkli, 4 - 6 mm uzunluğunda olup dallanmış başak şeklinde sık, çiçek durumlarında toplanmıştır.

Genel özellikleri:

Yamaçlar ve kayalık, kıraç alanlarda yetişen bir kekik türüdür. Bitki genellikle Mayıs ve Haziran aylarında çiçekli dönemde toplanır. Diyarbakır'ın Eğil, Ergani ve Çüngüş ilçelerinde yetişir. Genellikle yöre halkı tarafından tüketilen doğal bir bitkidir. Aktarlarda ve baharatçılarda satılan bir bitkidir.

Kullanılan Kısımları: Yaprakları ve çiçekli dalları

Kullanım Şekli:

Et yemeklerinde baharat olarak kullanılır. Diğer baharatlar gibi kurutulup saklanır. Tadı ve aroması kekik gibi olup aynı amaçlarla kullanılır.

54. LAMIACEAE FAMILİYASI (BALLIBABAGİLLER)

Satureja hortensis çibriska, Kayakekiği

Tek yıllık, çok dallı, 10 - 35 cm boyunda, genellikle tüylü, otsu bir bitkidir. Yaprakları ince, noktacıklı - salgılı, genellikle şeritsi veya şeritsi - ters mızraklı şekilli olup 8 - 30 mm uzunluğundadır. Çiçekleri leylak veya erguvan renkli, 5 - 10 mm uzunluğundadır. Çiçek durumu uzamış, seyrek çiçekli başak şeklindedir.

Genel Özellikleri:

Yamaçlar, bozkırlar ve kayalık, kıraç alanlarda yetişen bir kekik türüdür. Bitki genellikle Haziran ile Eylül ayları arasında çiçekli dönemde toplanır. Diyarbakır'ın Ergani, Çermik, Çüngüş ve Kulp ilçelerinde yetişir. Genellikle yöre halkı tarafından tüketilen doğal bir bitki olup ancak belirli dönemlerde yerel pazarlarda bulunmaktadır.

Kullanılan Kısımları: Yaprakları ve çiçekli dalları

Kullanım Şekli:

Et yemeklerinde baharat olarak kullanılır. Diğer baharatlar gibi kurutulup saklanır. Tadı ve aroması kekik gibi olup aynı amaçlarla kullanılır.

Resim 69. Satureja hortensis çiçekli bitki

55. LAMIACEAE FAMILİYASI (BALLIBABAGİLLER)

Sideritis libanotica subsp. Kurdica, İnceçay

Çok yıllık, dik gövdeli, 60 - 100 cm boyunda otsu bir bitkidir. Bitki dal ve yaprakları genellikle sık, beyaz ve yumuşak tüylüdür. Gövde yaprakları aralıklı dizili, 4 - 8 çift, yapraklar mızraklı - dar eliptik, 4 - 8 cm uzunluğundadır. Çiçek durumu aralıklı dizilmiş, 2 - 15 çiçek halkasından oluşur. Çiçek brakteleri (koruyucu yaprakları) yuvarlak veya geniş yüreksi şekilde, uç kısmı belirgin çıkıntılıdır. Çiçekler 10 - 13 mm uzunluğunda sarı renklidir.

Genel Özellikleri:

Bozkırlar, kayalık yamaçlar ve meşe çalılıklarında yetişir. Haziran ile Ağustos aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın Silvan, Çermik ve Çüngüş ilçelerinde yetişmektedir. Bitkinin çiçekli dalları toplanır ve kurutulur. Genellikle yöre halkı tarafından tüketilir. Aktarlarda ve alışveriş sitelerinde demet veya paketler halinde satılmaktadır.

Kullanılan Kısım: Çiçekli dalları

Kullanım Şekli: Aromatik bir bitkidir. Hoş kokulu ve ferahlatıcı etkisinden dolayı çiçekli dalları çay şeklinde demlenerek kullanılır.

Resim 70. Sideritis libanotica subsp. Kurdica çiçekli bitki

56. LAMIACEAE FAMILYASI (BALLIBABAGİLLER)

Teucrium polium subsp. polium, Acıyavşan, Meryemhort

Sık, çalimsı, çok yıllık bir bitkidir. Bitki 10 - 40 cm boyunda, genellikle dik, beyaz veya grimsi renkli, yoğun yünlü tüylüdür. Yaprakları küçük, dikdörtgensel veya ters yumurtamsı şekilde, sık tüylü, kenarları oymalıdır. Çiçek durumları dal uçlarında, küme şeklinde çok sayıda çiçekten oluşur. Çiçekler küçük, beyaz renklidir. Yaprakları ve tüylenmesi oldukça değişkenlik gösteren bir türdür.

Genel Özellikleri:

Meşe çalılıkları, bozkırlar, kıraç yerler, yamaçlar ve kayalık yamaçlarda yetişir. Haziran ve Temmuz aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın birçok ilçesinde; Ergani, Çermik, Çüngüş, Dicle Hani, Lice, Kulp, Bismil, Çınar ve Sur ilçelerinde yetişen yaygın bir bitkidir. Genellikle çiçeklenme döneminde uzayan dalların yapraklı ve çiçekli kısımları sıyırma yöntemi ile toplanır. Toplanan yaprak ve çiçek parçaları "Meryemhort" adıyla aktarlarda satılır.

Kullanılan Kısımları: Yaprak ve çiçekleri

Kullanım Şekli:

Diyarbakır çevresinde tıbbi olarak kullanılan bir bitkidir. Genellikle 1 çay kaşığı kuru bitki [drog] 100 ml su içerisine konur ve çay şeklinde demlenerek içilir.

Tıbbi Özellikleri:

Yaprakları ve çiçekleri tıbbi olarak mide sancularına karşı çay şeklinde demlenerek içilir. Diyarbakır çevresinde genel olarak bu amaçla kullanılır. Acımsı tadından ötürü kan şekerini düşürme özelliği vardır. **Bu nedenle şekere karşı kullanılsa da kan şekerini hızlı düşürmesinden dolayı bu şekilde kullanımı tehlikelidir.**

Resim 71. Teucrium polium subsp. polium yaprak ve çiçekleri

Resim 72. Teucrium polium subsp. polium çiçekli bitki

57.LAMİACEAE FAMILİYASI (BALLIBABAGİLLER)

Thymbra spicata subsp. *spicata*, Zahter

Çalı şeklinde 10 - 40 cm boyunda, çok yıllık otsu bir bitkidir. Çiçekli dallar dörtgeni, basit dallanmamış, genellikle geriye kıvrık tüylüdür. Yapraklar genellikle mızraksı şekilli, 6 - 10 mm uzunluğunda, genellikle tüysüz ve sert yapılıdır. Çiçekler 12 - 16 mm uzunluğunda pembe veya mor renkli, yüzeyi noktacıklı - salgılıdır. Çiçekler sık durumlarda toplanmış çiçek durumu mızraksı - yumurtamsı şekilli, 2 - 8 cm uzunluğundadır. Taşıyıcı yaprakçıkları uzun, 1,5 mm uzunluğunda kirpiksi - tüylüdür.

Genel özellikleri:

Kayalık ve kıraç alanlar, meşe açıklıklarında yetişen bir kekik türüdür. Bitki genellikle Haziran ve Temmuz aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın Dicle, Hani ve Kulp ilçelerinde yetişir. Genellikle çiçeklenmeden hemen önce yaprakları veya çiçeklenme döneminde çiçekli dalları yöre halkı tarafından toplanır. Diyarbakır ilinde doğadan toplanan, aktarlarda ve baharatçılarda yaygın olarak satılan bir bitkidir.

Kullanılan kısımları: Yaprakları ve çiçekli dalları

Kullanım şekli:

Çok yıllık olan zahter türleri, Diyarbakır ve çevresinde baharat olarak kullanılan kekik bitkileridir. Keskin ve aromatik kekik tadına sahip olan zahter, baharat olarak kullanımının yanı sıra tıbbi özelliklere olan bir bitkidir. Genellikle kurutulularak saklanır. Tadı ve aroması kekik gibi olup aynı amaçlarla kullanılır.

Tıbbi Özellikleri:

Öksürük, boğaz ağrısı, karın ağrısı ve bağırsak sancıları için demlenerek içilir. Yapılan bilimsel çalışmalar zahterin güçlü bir antimikrobiyal etkisi yanında antioksidan etkisine de sahip olduğunu göstermektedir. **Yaşlılarda ve yüksek tansiyonu olan kişilerde kullanımı sakıncalıdır.**

Resim 73. *Thymbra spicata* subsp. *spicata* yaprakları

Resim 74. *Thymbra spicata* subsp. *spicata* çiçekli bitki

58.LAMİACEAE FAMILİYASI (BALLIBABAGİLLER)

Thymra sintenisii subsp. Sintenisii, Akzahter

Çalı şeklinde 10 - 30 cm boyunda, çok yıllık otsu bir bitkidir. Çiçekli dallar dörtgensi, dallanmamış, geriye kıvrık tüylüdür. Yapraklar genellikle mızrakı şekilli, 5 - 8 mm uzunluğunda, genellikle tüsüz ve sert yapılıdır. Çiçekler 8 - 9 mm uzunluğunda beyaz renkli, yüzeyi noktacıklı - salgılıdır. Çiçekleri sık durumlarda toplanmış çiçek durumu mızrakı - yumurtamsı şekilli, 2 - 8 cm uzunluğundadır. Taşıyıcı yaprakçıkları kısa, 0,5 mm uzunluğunda kirpiksi - tüylüdür. Zahter bitkisine yakın akraba olup çok benzer bitkilerdir. Sadece çiçek döneminde ayırt edilir.

Genel özellikleri:

Kayalık ve kıraç yerler ve meşe açıklıklarında yetişen bir kekik türüdür. Bitki genellikle Haziran ve Temmuz aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın Silvan, Dicle ve Kulp ilçelerinde yetişir. Çiçeklenme döneminde yaprakları ve çiçekli dalları yöre halkı tarafından toplanır. Diyarbakır ilinde doğadan toplanan, aktarlarda ve baharatçılarda yaygın olarak satılan bir bitkidir.

Resim 75. Thymra sintenisii subsp. sintenisii çiçekli bitki

Kullanılan kısımları: Yaprakları ve çiçekli dalları

Kullanım şekli:

Çok yıllık olan zahter türleri, Diyarbakır ve çevresinde baharat olarak kullanılan kekik bitkileridir. Keskin ve aromatik kekik tadına sahip olan zahter, baharat olarak kullanımının yanı sıra tıbbi özelliklere sahip olan bir bitkidir. Genellikle kurutulularak saklanır. Tadı ve aroması kekik gibi olup aynı amaçlarla kullanılır.

Tıbbi Özellikleri:

Öksürük, boğaz ağrısı, karın ağrısı ve bağırsak sancularına karşı çayı demlenerek içilir. Yapılan bilimsel çalışmalar zahterin güçlü bir antimikrobiyal etkisi yanında antioksidan etkisine de sahip olduğunu göstermektedir. *Yaşlılarda ve yüksek tansiyonu olan kişilerde kullanımı sakıncalıdır.*

59.LAMİACEAE FAMILİYASI (BALLIBABAGİLLER)

Thymus kotschyanus subsp. kotschyanus, Kekik

Çok yıllık, çalı şeklinde otsu bir bitkidir. Çiçekli dalları 5 - 10 cm boyundadır. Yaprakları geniş yumurtamsı şekilli, 9 - 13 mm boyunda, kısa saplı, yüzeyinde kahverengi - kırmızı renkli yağ kesecikleri belirgindir. Yaprakların arka yüzeyi belirgin 3 damarlıdır. Çiçekleri 6 - 7 mm uzunluğunda beyaz veya açık pembe renkli olup sık çiçek kümelerinde toplanmıştır.

Genel özellikleri:

Kayalık ve kıraç alanlar, dağ yamaçlarında yetişen bir kekik türüdür. Bitki genellikle Mayıs ile Temmuz ayları arasında çiçeklenir. Diyarbakır'ın Ergani, Çermik ve Çüngüş ilçelerinde yetişir. Genellikle çiçeklenme döneminde yaprakları ve çiçekli dalları yöre halkı tarafından toplanır. Yöre halkı tarafından tüketilen doğal bir bitki olup ancak belirli dönemlerde yerel pazarlarda satılır.

Kullanılan kısımları: Yaprakları

Kullanım şekli:

Diyarbakır ve çevresinde baharat olarak kullanılan bir bitkidir. Genellikle kurutulularak saklanır. Et yemeklerinde veya diğer yemeklerde kullanılır.

Tıbbi Özellikleri:

Tıbbi özellikleri hakkında kesin bilgi olmayıp genel olarak boğaz enfeksiyonları, karın ağrısı ve bağırsak sancularına karşı etkili bir bitkisel ilaçtır.

Resim 76. Thymus kotschyanus subsp. Kotschyanus çiçekli bitki

60. LAMIACEAE FAMILYASI (BALLIBABAGİLLER)

Vitex agnus-cactus, Hayıt

1 - 3 metreye kadar boylanan, çok dallı çalı veya küçük ağaççık formunda odunsu bir bitkidir. Gövde sık dallı, beyazımsı, kısa keçemsi tüylüdür. Yapraklar uzun saplı, elsi bölünmüş, 5 veya 7 yaprakçıklıdır. Yaprakçıklar dar eliptik şekilli ve 4 - 15 cm uzunluğunda, yaprakların üst yüzü mat yeşil, alt yüzü beyazımsı keçemsi tüylüdür. Çiçek durumu sık çiçekli, dallanmış yapıdadır. Çiçekler 8 mm uzunluğunda olup leylak veya mavi renklidir. Meyveleri drupa (eriksi meyve) şeklinde, küremsi, 3 - 4 mm çapında siyah veya kırmızımsı renklidir. Bitkinin yaprakları keskin mentol kokusuna sahiptir.

Genel Özellikleri:

Kuru dere yatakları, su ve dere kenarlarında ve yamaçlarda yetişir. Haziran ile Eylül ayları arasında çiçeklenir. Diyarbakır'ın hemen hemen tüm ilçelerinde; Çınar, Eğil Ergani, Çermik, Çüngüş, Dicle Hanı, Kocaköy, Lice, Kulp, Bismil ve Sur ilçelerinde yetişen yaygın bir bitkidir.

Kullanılan Kısımları: Tohum ve meyveleri

Kullanım Şekli:

Tıbbi olarak kullanılan bir bitkidir.

Tıbbi Özellikleri:

Diyarbakır çevresinde kullanımı hakkında bilgi yoktur. Genel olarak dünyada ve Türkiye'de halk arasında akne ve cilt hastalıklarında, sindirim şikayetlerinde, adet düzensizliklerinde, hormonları düzenleyici (kadınlarda) olarak ve kısırlık tedavisinde kullanılan bir bitkidir. Tohum ve meyveleri aktarlarda ve alışveriş sitelerinde paketler halinde satılmaktadır. Ayrıca meyvelerin özütünden elde edilen hayıt yağı piyasada satılmaktadır.

Resim 77. Vitex agnus-cactus çiçekli bitki

61. MALVACEAE FAMILYASI (EBEGÜMECİGİLLER)

Alcea apterocarpa hatmi, Gülfatma, Hiro

Çok yıllık, 50 - 100 cm boyunda, dik gövdeli, otsu bitkilerdir. Yapraklar yuvarlak, tabanda yürek şeklinde, kenarları loblu, bazen lobları belirgindir. Çiçekleri 4,5 - 6 cm uzunluğunda, genellikle pembe, menekşe veya beyaz renklidir.

Genel Özellikleri:

Yol kenarları, taşlıklar, tarla kenarları, yamaçlar gibi alanlarda yetişir. Mayıs ile Temmuz aylarında çiçek açar. Çiçeklenme döneminde çiçekleri toplanarak kurutulur. Hatmi türleri, Diyarbakır'ın hemen hemen tüm ilçelerinde yaygın olarak yetişen iri ve güzel çiçekli bitkilerdir. Kurutulmuş çiçekleri aktarlar, baharatçılar ve alışveriş sitelerinde satılmaktadır.

Kullanılan Kısımları: Çiçekleri

Kullanım Şekli:

Hatmi çiçeği çay şeklinde demlenerek kullanılan bir bitkidir. Türkiye'de yetişen birçok hatmi türü benzer amaçlarla kullanılmaktadır. Kullanımının zararsız olduğu bilinmektedir.

Tıbbi Özellikleri:

Hatmi çiçeği öksürük ve boğaz iltihaplarına karşı çay şeklinde demlenerek kullanılır.

Resim 78. Alcea apterocarpa çiçekli bitki

62. MALVACEAE FAMILYASI (EBEGÜMECİGİLLER)

Alcea striata hatmi, Hiro, Yivli Hatmi

Çok yıllık, uzun boylu, yaklaşık 80 - 120 cm boyunda, dik gövdeli, otsu bir bitkidir. Yaprakları yuvarlak, tabanda yürek şeklinde, yaprak lobları belirgin değildir. Çiçekleri 3 - 4 cm uzunluğunda, genellikle pembe, mor veya beyaz renklidir.

Genel Özellikleri:

Yol kenarları, taşlıklar, tarla kenarları, yamaçlar gibi alanlarda yetişir. Mayıs ile Temmuz aylarında çiçek açar. Çiçeklenme döneminde çiçekleri toplanarak kurutulur. Hatmi türleri, Diyarbakır'ın hemen hemen tüm ilçelerinde yaygın olarak yetişen iri ve güzel çiçekli bitkilerdir. Kurutulmuş çiçekleri aktarlar, baharatçılar ve alışveriş sitelerinde satılmaktadır.

Kullanılan Kısımları: Çiçekleri.

Kullanım Şekli:

Hatmi çiçeği çay şeklinde demlenerek kullanılan bir bitkidir. Türkiye'de yetişen birçok hatmi türü benzer amaçlarla kullanılmaktadır. Kullanımının zararsız olduğu bilinmektedir.

Tıbbi Özellikleri:

Hatmi çiçeği öksürük ve boğaz iltihaplarına karşı çay şeklinde demlenerek kullanılır.

Resim 79. Alcea striata çiçekli bitki

63.MALVACEAE FAMILYASI (EBEGÜMECİGİLLER)

Malva nicaeensis, Ebegümeci, Tolik, İlmikotu

Tek yıllık, yükselici veya dik gövdeli otsu bir bitkidir. Yaprakları yuvarlak şekilli hafifçe 3 veya 5 loblu, kenarları oymalıdır. Çiçekleri demetler halinde yaprak koltuklarında bulunur. Dış çanak yaprakları yumurtamsı veya dikdörtgensi şekillidir. Çanak yaprakları genişçe, üçgensel şekilli, yaklaşık 2 mm uzunluğundadır. Çiçekleri leylak veya pembe renkli, 6 - 8 mm uzunluğundadır.

Genel özellikleri:

Çayırıklar, bahçeler, yol ve tarla kenarlarında yetişir. Nisan ile Haziran aylarında çiçeğe geçer. Mart ayından itibaren yıl içinde yeşeren yaprakları toplanır ve demetler halinde pazarlarda satılır.

Kullanılan kısımları: Yaprakları

Kullanım şekli:

Doğadan toplanan, yaygın otsu bir bitki olup yaprakları sebze olarak kullanılır. Toplanan yaprakları temizlendikten sonra soğan ile kavrulur veya piştikten sonra üzerine yumurta ilave edilerek pişirilen bir bitkidir.

Resim 80. Malva sp. Yaprakları

Resim 81. Malva nicaeensis çiçekli bitki

64.MALVACEAE FAMILYASI (EBEGÜMECİGİLLER)

Malva pusilla Kabalık Ebegümeci, Tolik

Tek yıllık, yükselici veya dik gövdeli otsu bir bitkidir. Yaprakları yuvarlak şekilli hafifçe 3 veya 5 loblu, kenarları oymalıdır. Çiçekleri demetler halinde yaprak koltuklarında bulunur. Dış çanak yapraklar şeritsel şekillidir. Çanak yaprakları genişçe üçgensel şekilli, yaklaşık 2 mm uzunluğundadır. Çiçekleri leylak veya beyaz renkli, 8 mm uzunluğunda ve çanak yapraklardan azıcık uzundur.

Genel Özellikleri:

Çayırıklar, bahçeler, yol ve tarla kenarlarında yetişir. Nisan ile Haziran aylarında çiçeğe geçer. Diyarbakır'ın tüm ilçelerinde doğal olarak yetişen yaygın bir otsu bitkidir. Mart ayından itibaren yıl içinde yeşeren yaprakları toplanır ve demetler halinde pazarlarda satılır. Diğer yapraklı ebegümeci türleri de aynı şekilde gıda amaçlı kullanılır.

Kullanılan Kısımları: Yaprakları

Kullanım Şekli:

Doğadan toplanan, yaygın otsu bir bitki olup yaprakları sebze olarak kullanılır. Toplanan yaprakları temizlendikten sonra soğan ile kavrulur veya piştikten sonra üzerine yumurta ilave edilerek pişirilen bir bitkidir.

Resim 82. Malva pusilla çiçekli bitki

65. ORCHIDACEAE FAMILYASI (SALEPGİLLER)

Cephalanthera kotschyana Koç Salebi

30 - 40 cm boyunda, iğ şeklinde yumrulu orkidelerdir. Yapraklar genellikle 3 - 4 adet, eliptik veya mızraklı şekilli, 5 - 8 cm uzunluğundadır. Çiçek durumu sık başak şeklinde, yaklaşık 20 çiçeklidir. Çiçekler krem - beyaz renkli, genişlemiştir. Çanak yapraklar [dış çiçek yaprakları] 20 - 25 mm uzunluğunda, 7 - 9 mm enindedir. Taç yapraklar [iç çiçek yaprakları] çanaklardan kısa, hipokil [arka dudak] fincan şeklinde, epikil [ön dudak] genişçe kalp şeklinde, ibik 3 dişli, sarımsı - turuncu renklidir. Çiçek mahmuzu yoktur.

Genel özellikleri:

Mayıs ayında çiçeğe geçer. Genellikle meşeliklerde ve çalılıklarda yetişir. Diyarbakır'ın Çermik ve Çüngüş ilçelerinde yetişir. Endemik bir orkide türüdür.

Kullanılan kısımları: Yumruları

Resim 83. Cephalanthera kotschyana çiçekli bitki

66. ORCHİDACEAE FAMILİYASI (SALEPGİLLER)

Cephalanthera kurdica, Kurtkuşcuğu

Rizumlu, narin, 20 - 40 cm boyunda, otsu bitkilerdir. Yapraklar gövdenin alt kısmındaki kın şeklinde, üst kısmında yapraksı yapıda, 2 - 5 cm uzunluğundadır. Çiçek durumu sık, başak şeklindedir. Çiçekler pembe, nadiren beyaz veya pembe - beyaz renklidir. Çanak yapraklar [dış çiçek yaprakları] 3'lü, 25 mm uzunluğundadır. Taç yapraklar [iç çiçek yaprakları] çanaklardan kısa, hipokil [arka dudak] geniş üçgen şeklinde, epikil [ön dudak] genişçe kalpsi - oval şekilli, ibik 6 - 7 dişlidir. Çiçek mahmuzu konik yaklaşık 4 mm uzunluğundadır.

Genel özellikleri:

Nisan ve Mayıs aylarında çiçeğe geçer. Genellikle meşeliklerde ve çalılıklarda yetişir. Diyarbakır'ın Dicle, Kocaköy, Lice, Kulp ilçelerinde yetişir.

Kullanılan kısımları: Yumruları

Resim 84. *Cephalanthera kurdica* çiçekli bitki

67. ORCHİDACEAE FAMILİYASI (SALEPGİLLER)

Cephalanthera longifolia, Kuğu Salebi

Rizumlu, narin, 25 - 50 cm boyunda, otsu bir bitkidir. Bitki 5 - 7 yapraklı, yaprakları uzun, şeritsi - mızrak veya mızrak şeklinde, 5 - 15 cm uzunluğunda, 0,5 - 3 cm enindedir. Çiçek durumu başak şeklinde, 10 - 20 çiçekli, çiçekler beyaz renklidir. Çanak yaprakları [dış çiçek yaprakları] 3'lü, mızraksı şekilli, 14 - 18 mm uzunluğundadır. Taç yaprakları [iç çiçek yaprakları] çanaklardan kısa, hipokil [arka dudak] çukur, epikil [ön dudak] üçgensiz - kalpsi şekilli, ibik 4 - 6 dişli, sarı turuncu renklidir. Çiçek mahmuzu yoktur.

Genel özellikleri:

Mayıs ayında çiçeklenir. Genellikle meşeliklerde ve çalılıklarda yetişir. Diyarbakır'ın Dicle, Hani ve Lice ilçelerinde yetişir.

Kullanılan kısımları: Yumruları

68. ORCHİDACEAE FAMILİYASI (SALEPGİLLER)

Dactylorhiza osmanica var. *osmanica*, Osmanlı Salebi

20 - 60 cm boyolanabilen, el şeklinde yumru lu orkidelerdir. Yapraklar 5 - 8 adet, geniş mızraksı veya mızraksı şekilli, 10 - 15 cm uzunluğunda, 2 - 4 cm enindedir. Çiçek durumu başak şeklinde, silindirik, sık çiçekli, 8 - 12 cm uzunluğundadır. Taşıyıcı yapraklar [brakte] yapraksı, mızraksı şekilli, çiçeklerden uzundur. Çiçekleri eflatun veya erguvan renklidir. Çanak ve taç yapraklar oval - mızraksı, 9 - 12 mm uzunluğundadır. Dudak [labellum] tam kenarlı, 7 - 10 mm uzunluğunda, 9 - 12 mm enindedir. Mahmuz konik, uçta daralmış, 5 - 8 mm uzunluğundadır.

Genel özellikleri:

Mayıs ve Haziran aylarında çiçeklenir. Bataklık ve su kenarındaki ağaçlık alanlarda yetişir. Diyarbakır'ın Çermik ve Çüngüş ilçelerinde yetişir. Endemik bir orkide çeşididir.

Kullanılan kısımları: Yumruları

Resim 85. Dactylorhiza osmanica var. osmanica çiçekli bitki

69. ORCHIDACEAE FAMILYASI (SALEPGİLLER)

Himantoglossum affine, Keşkeşçiçeği

40 - 80 cm boylanabilen, oval yumrulu orkidelerdir. Yapraklar mızraksı şekillidir. Çiçek durumu başak şeklinde, 20 - 40 cm uzunluğunda, çiçekler çok sayıda seyrek dizilidir. Çiçekleri yeşilimsi - menekşe renklidir. Çanak yaprakları oval şekilli, 12 - 14 mm uzunluğundadır. Taç yapraklar biraz kısa, dar mızraksı şekillidir. Dudağın (labellum) orta lobu 40 mm uzunluğunda, uçta hafifçe bölünmüş, yan loblar üçgensiz - orak şekilli 2 - 3 mm uzunluğundadır. Mahmuz piramitsi - konik 3 - 5 mm uzunluğundadır.

Genel Özellikleri:

Mayıs ve Haziran aylarında çiçeklenir. Meşelikler veya ağaçlık alanlarda yetişir. Diyarbakır'ın Ergani, Eğil, Dicle ve Hani ilçelerinde yetişir.

Kullanılan Kısımları: Yumruları

Resim 86. Himantoglossum affine çiçekli bitki

70. ORCHIDACEAE FAMILİYASI (SALEPGİLLER)

Himantoglossum comperianum, Meşe Keşkeşi

30 - 60 cm boyolanabilen, oval yumrulu, otsu bir bitkidir. Yaprakları genellikle tabanda toplanmış, 3 - 4 adet, dilsî - mızrakı yapıda, 8 - 15 cm uzunluğunda, 3 - 4 cm enindedir. Çiçek durumu başak şeklinde, geniş silindirik, çiçekler az ve seyrek dizilidir. Çanak yapraklar ayrı, miğfer şeklini almıştır. Miğfer zeytin yeşili renge, kahverengi veya pembeleşmiş, 16 - 20 mm uzunluğundadır. Dudak 3 loblu, loplara ipliksi, yaklaşık 8 cm uzunluğunda dip kısmı pembemsi veya beyaz renkli, yan loblar sarkık, orta lob ikiye bölünmüştür. Mahmuz silindirik, yumurtalıktan biraz kısadır.

Genel özellikleri:

Mayıs ve Haziran aylarında çiçeklenir. Meşelikler veya ağaçlık alanlarda yetişir. Diyarbakır'ın Çermik ve Çüngüş ilçelerinde yetişir.

Kullanılan kısımları: Yumruları.

Resim 87. Himantoglossum comperianum çiçekli bitki

71. ORCHIDACEAE FAMILİYASI (SALEPGİLLER)

Ophrys argolica subsp. lucis, Rodos Salebi

10 - 30 cm boyunda, yuvarlak veya oval yumrulu orkidelerdir. Yapraklar 4 - 6 adet, tabanda toplanmıştır. Çiçekleri başak şeklinde çiçek kurullarında, seyrek dizili, 2 - 5 çiçeklidir. Çanak yaprakları 10 - 15 mm uzunluğunda, oval şekilli, pembe renklidir. Taç yaprakları 6 - 9 mm uzunluğunda, mızrakı şekilli, pembe renklidir. Dudak 10 - 13 mm uzunluğunda, kahverengi - zeytin yeşili renklidir. Ayna M şekilli veya indirgenmiş iki leke şeklinde, mevimsi - gri renklidir.

Genel özellikleri:

Nisan ve Mayıs aylarında çiçeklenir. Meşelikler ve kayalık ağaçlıklarda yetişir. Diyarbakır'ın Çermik ilçesinde yetişir.

Kullanılan kısımları: Yumruları

Resim 88. Ophrys argolica subsp lucis çiçekli bitki

72. ORCHİDACEAE FAMILİYASI (SALEPGİLLER)

Ophrys bornmuelleri subsp. *carduchorum*, Öküz Salebi

10 - 30 cm boyunda, yuvarlak veya oval yumrulu orkidelerdir. Yapraklar 3 - 5 adet, mızraksı şeklindedir. Çiçekleri başak şeklinde çiçek kurullarında, seyrek dizili, 3 - 9 çiçeklidir. Çanak yapraklar oval şekilli, 9 - 10 mm uzunluğunda, donuk yeşil renklidir. Taç yaprakları çok küçük, üçgen veya üçgen - oval şekilli, yaklaşık 2 mm, pembe veya yeşilimsi - pembe renklidir. Dudak 6 - 7 mm uzunluğunda, 8 - 10 mm eninde, dikdörtgen şekilli, eflatun - kahve renkli, taban kısmında çift kamburlu, ön kısmı yarıklı, sarımsı - yeşil renkli, tepede yukarı dönmüştür. Ayna U şekilli, indirgenmiş, genellikle çanaklı yapıdadır.

Genel Özellikleri:

Nisan ve Mayıs aylarında çiçeklenir. Meşelikler ve ağaçlık alanlarda yetişir. Diyarbakır'ın Lice ve Kulp ilçelerinde yetişir. Endemik bir salep alttürüdür.

Kullanılan Kısımları: Yumruları

Resim 89. *Ophrys bornmuelleri* subsp. *carduchorum* çiçekleri

73. ORCHİDACEAE FAMILİYASI (SALEPGİLLER)

Ophrys cilica, Tülek dokuyan

15 - 30 cm boylanabilen, narin, oval yumrulu orkidelerdir. Yaprakları 3 - 5 adet, genellikle tabanda toplanmıştır. Çiçekleri başak şeklinde çiçek kurullarında, seyrek dizili, 3 - 8 çiçeklidir. Çanak yaprakları yeşilimsi - pembe renkli, 10 - 12 mm uzunluğundadır. Taç yaprakları 4 - 6 mm uzunluğunda, kahverengimsi - pembe renklidir. Dudak 3 loblu, 10 - 12 mm uzunluğunda, yan loblar çok küçük, şişkin, orta lob kahverengi veya eflatun - kahve renkli, ayna kısmı H şeklinde, beyazımsı veya sarımsı - yeşil renklidir.

Genel Özellikleri:

Nisan ve Mayıs aylarında çiçeklenir. Meşelikler ve ağaçlık alanlarda yetişir. Diyarbakır'ın Silvan, Lice ve Kulp ilçelerinde yetişir. Endemik bir salep türüdür.

Kullanılan Kısımları: Yumruları

Resim 90. *Ophrys cilica* çiçekli bitki

74. ORCHİDACEAE FAMILİYASI (SALEPGİLLER)

Ophrys mammosa, Kedikulağı

20 - 50 cm boylanan, iri yuvarlak yumrulu orkidelerdir. Yapraklar tabanda toplanmış, 3 - 6 adet, oval veya dardır. Çiçek durumu başak şeklinde, çiçekler 3 - 10 adet, seyrek dizilidir. Çanak yaprakları yeşil renkli, ortası damarlı - çizgili, 12 - 14 mm uzunluğundadır. Taç yaprakları mızraksı veya dar oval şekilli, yaklaşık 8 - 9 mm uzunluğunda, kahve - yeşil renklidir. Dudak yuvarlak veya geniş oval şekilli, 16 mm uzunluğunda, 16 mm eninde, yan loblar küçük, orta lob kestane veya siyahımsı - kahve renkli, ayna kısmı H şeklinde, mavimsi renklidir.

Genel Özellikleri:

Nisan ve Mayıs aylarında çiçeklenir. Meşelikler ve ağaçlık alanlarda yetişir. Diyarbakır'ın Hani, Lice ve Kulp ilçelerinde yetişir.

Kullanılan Kısımları: Yumruları

Resim 91. *Ophrys mammosa* çiçekli bitki

75. ORCHİDACEAE FAMILİYASI (SALEPGİLLER)

Ophrys reinholdii subsp. *straussii*, Sidikli Salep

30 - 50 cm boylanan, yuvarlak yumrulu orkidelerdir. Yaprakları tabanda toplanmış, 3 - 6 adettir. Çiçek durumu başak şeklinde, çiçekleri 3 - 8 adet, seyrek dizilidir. Çanak yaprakları [sepal] 12 - 16 mm uzunluğunda pembe, menekşe veya beyaz renklidir. Taç yaprakları 6 - 7 mm uzunluğunda, pembe veya menekşe renklidir. Dudak 3 loblu, 10 - 15 mm uzunluğunda, yan loblar hafifçe şişkin, koyu kahve - menekşe renkli, orta lob siyahımsı - erguvan renkli, ayna kısmı at nalı şeklinde, beyazımsı renklidir.

Genel Özellikleri:

Mayıs ayında çiçeklenir. Meşeliklerde yetişir. Diyarbakır'ın Çüngüş, Lice ve Kulp ilçelerinde yetişir.

Kullanılan Kısımları: Yumruları

Resim 92. *Ophrys reinholdii* çiçekli bitki

76. ORCHİDACEAE FAMILİYASI (SALEPGİLLER)

Orchis anatolica, Dildamak

Narin yapılı, 20 - 30 cm boylanabilen, yuvarlak veya elips şeklinde yumrulu orkidelerdir. Yaprakları genellikle tabanda toplanmış, 2 - 4 adet, mızraksı veya dar ters yumurtamsı şekilli, 4 - 8 cm uzunluğunda, benekli veya beneksizdir. Çiçek durumu başak şeklinde, silindirik, çiçekler seyrek dizili, 5 - 10 adettir. Çiçekleri iri, koyu pembe, dudağın orta kısmı koyu erguvan beneklidir. Çanak yaprakları 7 - 11 mm uzunluğunda, oval, geriye kıvrık veya yayık durumdadır. Dudak oval şekilli, 10 - 15 mm uzunluğunda, 3 loblu, yan loblar eğik baklavamsı şekilli, uçta kesik, orta lob dikdörtgen şeklinde, uçta kesik veya girintilidir. Mahmuz narin yapılı, ağız kısmında genişlemiş, yukarı doğru kıvrık, 3 cm uzunluğundadır.

Genel Özellikleri:

Nisan ve Mayıs aylarında çiçeğe geçer. Meşelikler, çalılıklar, yamaçlar, ardıç çalılıkları gibi alanlarda yetişir. Diyarbakır'ın Çüngüş, Hazro ve Kulp ilçelerinde yetişir.

Kullanılan Kısımları: Yumruları

Resim 93. *Orchis anatolica* çiçekli bitki

77. ORCHİDACEAE FAMILİYASI (SALEPGİLLER)

Orchis coriophora subsp. *coriophora*, Pirinççiçeği

20 - 50 cm boylanana, yuvarlak veya oval yumrulu, otsu bir bitkidir. Alt yaprakları 5 - 10 adet, şeritsi - mızraksı, 8 - 15 cm uzunluğunda, 1 - 1,5 cm enindedir. Başakları silindirik, çok çiçekli, çiçekler sık dizilidir. Çiçekleri küçük, koyu erguvan renkli, kahverengi - kırmızı veya yeşilimsi - kırmızı renkli, pis veya hoş kokuludur. Çanak yaprakları miğfer şeklinde, uçta hafifçe kıvrıktır. Dudak oval, 7 - 10 mm uzunluğunda, 3 loblu, bükülmüş, kırmızimsı - yeşil renkli üzeri erguvan renkli kabartılı veya benekli; yan loblar baklavamsı şekilde, kenarları oymalı, orta lob dil şeklinde, kenarları düzgün ve yan loblardan uzun, yaklaşık 4 mm uzunluğundadır. Mahmuz koni şeklinde, hafifçe kıvrıktır.

Genel Özellikleri:

Mayıs ile Haziran aylarında çiçeklenir. Nemli çayırlar, bataklıklar, su kenarı yakınları ve çalılıklar gibi alanları tercih eder. Diyarbakır'ın Sur, Ergani, Çınar ilçelerinde yetişir. Kullanılan Kısımları: Yumruları

Resim 94. *Orchis coriophora* çiçekli bitki

78. ORCHIDACEAE FAMILİYASI (SALEPGİLLER)

Orchis punctulata, Selef

30 - 60 cm boylanan, yuvarlak veya oval yumrulu, otsu bir bitkidir. Yapraklar 4 - 6 adet, genellikle tabanda toplanmış, alt yaprakları 20 - 25 cm uzunluğunda, dikdörtgensel - mızraklı şeklindedir. Başak silindirik, çiçekleri 20 - 60 mm, sık dizilidir. Çanak yaprakları miğfer şeklinde, dıştan sarımsı - yeşil renklidir. Dudak 3 parçalı, yaklaşık 10 mm uzunluğunda, sarı renkli, orta kısmında kahverengi - kırmızı noktalı - lekeli, loplar sarı renkli, uçlara doğru kırmızımsı - kahverengi, morumsuya kadar değişen renklerde; yan loplar şeritsi şekilli, küt uçlu, orak biçiminde kıvrılmış, orta lob iki loblu, uçta sivri çıkıntılıdır.

Mayıs ayında çiçeklenir. Meşeliklerde yetişen bir türdür. Diyarbakır'ın Çüngüş ilçesinde yetişmektedir.

Kullanılan Kısımları: Yumruları

Resim 95. *Orchis punctulata* çiçekli bitki

79. ORCHIDACEAE FAMILİYASI (SALEPGİLLER)

Orchis simia, Püskül Salebi

20 - 40 cm boylanan, yuvarlak veya oval yumrulu, otsu bir bitkidir. Başak oval veya koni şeklinde, 12 - 18 cm uzunluğunda olup uç çiçekleri önce çiçeklenir. Çanak yaprakları sivrice, miğfer şeklinde, gri renkli, koyu pembe renkli noktalı veya damarlıdır. Dudak 15 - 20 mm uzunluğunda ortası beyazımsı - pembe renkli, küçük, erguvan renkli papilli, taban kısmında iki şeritsi yan lob derince bölünmüş, dişli, orta lob dilsel, iki loplu, lobların ortası dişli, tüm lobların uç kısmı koyu erguvan renkli ve yukarı kıvrıktır. Mahmuz silindirik ovaryumun yarı uzunluğundadır.

Genel Özellikleri:

Nisan ve Mayıs aylarında çiçeklenir. Meşelikler ve ağaçlık alanlarda yetişen bir orkide türüdür. Diyarbakır'ın Eğin, Ergani, Dicle ve Silvan ilçelerinde yetişir.

Kullanılan Kısımları: Yumruları

Resim 96. *Orchis simia* çiçekli bitki

80. ORCHIDACEAE FAMILİYASI (SALEPGİLLER)

Orchis tridentata, Katran Alacası

15 - 40 cm boylanan, yuvarlak yumrulu, otsu bir bitkidir. Yaprakları genellikle tabanda toplanmış, 3 - 4 adet, alt yaprakları oval veya mızraklı şekilli, üst yaprakları gövdeyi sarıcı, kılıf şeklindedir. Başak küremsi veya oval, sık çiçekli, çiçekler pembe renklidir. Çanak yaprakları birbirine yönelmiş, sivrice ve koyu kırmızı damarlıdır. Dudak beyazımsı - pembe renkli, üzeri koyu mor lekeli, 3 loblu yan loblar oraksı, uçta kesik ve dişli, orta lob yan loblardan uzun, kama şeklinde, çentikli veya iki lobludur. Mahmuz silindirik, ovaryumdan kısa, aşağı yönelmiştir.

Genel Özellikleri:

Mayıs ayında çiçeklenir. Meşelikler, çalılıklar veya ağaçlık alanlarda yetişen bir orkide türüdür. Diyarbakır'ın Ergani, Kocaköy, Lice, Hani ve Kulp ilçelerinde yetişir.

Kullanılan Kısımları: Yumruları

Resim 97. Orchis tridentata çiçekli bitki

Orkidelerin Kullanım Şekli:

Orkide yumruları doğadan sökülerek toplanır ve aynı amaçla kullanılır. Orkide yumruları halk arasında salep olarak adlandırılır. Doğadan sökülen yumrular yıkanır, temizlenir ve kaynatılır. Daha sonra güneşte kurumaya bırakılır. Kuru yumrular öğütülerek dondurma ve sıcak salep yapımında kullanılır. Genellikle aktarlarda tane veya toz halinde satılır.

Birçok orkide türü aynı amaçla doğadan sökülmemektedir. *Orkideler nadir bitkiler olup, doğadan sökülmesi nedeniyle nesilleri tehdit altına girmiştir. Orkidelerin doğadan sökülmesi yasaktır.*

81. PAPAVERACEAE FAMILİYASI (GELİNCİKGİLLER)

Papaver rhoeas, Gelincik, Gulebuk, Bukezawa

Tek yıllık, dik büyüyen, 30 - 70 cm boyunda, lateksli (sütlü) otsu bir bitkidir. Yaprakları mavimsi yeşil renkli, alt yaprakları büyük ve uzun saplı, üstteki yaprakları daha küçük, sapsız ve gövdeye bitişiktir. Çiçek sapları uzun, sert tüylüdür. Çiçek tomurcukları oval şekilli, sert tüylüdür. Çanak yaprakları iri, gösterişli, kırmızı veya koyu kırmızı renkli, taç yaprakları dört adet, tabanları bazen siyah lekeli. Meyveleri kapsül tipinde, küremsi şekilde, kapsül diski düz, stigma çizgi şeklinde 10 - 18 adettir.

Genel Özellikleri:

Tarlalar, bozkırlar, yol kenarları, çayır gibi alanlarda yetişir. Mayıs ve Haziran aylarında çiçeğe geçer. Diyarbakır'ın, Çınar, Bismil, Eğil, Ergani, Hazro ve Kulp ilçelerinde yetişir. Alt yaprakları genellikle Mart ile Nisan aylarında yöre halkı tarafından tüketilir. Bitkinin alt yaprakları demetler halinde bazı semt pazarlarında satılır.

Kullanılan Kısımları: Alt yaprakları

Kullanım Şekli:

Alt yaprakları sebze olarak kullanılan bir bitkidir. Yaprakları genellikle pişirilerek tüketilir. Gelincik bitkisinin soğanlı kavurması yapılıp, haşlanmış yaprakları yoğurtla birlikte veya çorbanın içine katılarak da tüketilir. Diğer doğal otlarla birlikte börek veya gözleme harcı olarak kullanılır. Batı Anadolu'da çiçeklerinden şerbet elde edilir. Kurumuş gelincik çiçekleri balın içine katılarak da tüketilir.

Tıbbi Özellikleri:

Gelincik bitkisinin çiçekleri çay gibi demlenerek yatıştırıcı, yumuşatıcı, uyusturucu ve balgam sökücü özelliklerinden ötürü geleneksel tıpta kullanılan bir bitkidir. Gelincik çayı bronş sorunlarını giderici olup öksürüğe karşı da kullanılmaktadır.

Resim 98. Papaver Rhoeas çiçekli Bitki

Tıbbi Özellikleri:

Etken madde olarak tanen ve az miktarda antrasen türevleri taşımaktadır. Kökleri şeker hastalığına karşı kullanılmaktadır. Kökleri iyice yıkandıktan sonra çay gibi demlenerek kullanılır.

Resim 99. Rheum ribes çiçekli bitki

82.POLYGONACEAE FAMILYASI (MADIMAKGİLLER)

Rheum ribes, Işgın, Uçkun, Ribes, Rewas

Çok yıllık, rizomlu, büyük yapraklı, dağlık alanlarda yetişen otsu bir bitkidir. Yaprakları gövde tabanında bulunur, 40 - 50 cm çapında, saplı, genellikle 2 - 3 adet, genişçe böbreksi şekilli, 40 - 50 cm çapında, yaprak yüzeyi buruşuk, kırmızımsı, toz şeklinde pulludur. Çiçekleri beyaz veya kırmızımsı pulsu yapıda, demetler halindedir. Çiçek sapı dallanmış 30 - 50 cm uzunluğunda yüzeyi pürüzlü pullarla kaplıdır.

Genel Özellikleri:

Genellikle yamaçlar ve kayalık yamaçlar gibi alanlarda yetişir. Mayıs ve Haziran aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın Çermik, Çüngüş, Kulp ilçeleri çevresinde doğal alanlarda yetişir. Genellikle Mayıs ve Haziran aylarında pazarlarda veya tablacılarda satılır. Kökleri belirli bir dönemde tablacılarda satılır. Kuru kökleri aktarlarda ve alışveriş sitelerinde satışa sunulmaktadır.

Kullanılan Kısım: Çiçek ve yaprak sapsarı, kökleri

Kullanım Şekli:

Bitkinin çiçek ve yaprak sapı, ilkbahar aylarında pazarlarda gıda olarak satılır. Dalların kabuğu soyulduktan sonra taze olarak yenir.

Resim 100. Rheum ribes çiçek sapsarı

83.POLYGONACEAE FAMILİYASI (MADIMAKGİLLER)

Rumex scutatus, Ekşimen, Tırşo

Çok yıllık, dik büyüyen, 30 - 50 cm boyunda, otsu bir bitkidir. Yapraklar 2 - 4 cm uzunluğunda, tüsüz, ok başı biçimindedir. Çiçekleri salkım durumlarında toplanmış, dişi çiçekler meyve büyür, yûreksi - yuvarlağımsı şekilli, zarımsı yapıda, 4 - 6 mm çapındadır.

Genel Özellikleri:

Yamaçlar, bozkırlar, tepelikler, tarla kenarları gibi alanlarda yetişir. Haziran ve Temmuz aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın, Sur, Çınar, Bismil, Ergani, Eğil, Silvan ilçelerinde yetişir. İlbaharda toplanan genç yaprakları demetler halinde pazarlarda satılır. Salata veya taze olarak yenir. Değişik Rumex türleri de toplanarak yenir.

Kullanılan Kısımları: Alt yapraklar

Kullanım Şekli:

Yaprakları ekşimsi ve lezzetli olup salata olarak kullanılır veya salataların içine katılır. Fazla tüketilmesi böbrek taşı, eklem iltihabı veya romatizma gibi hastalıkları olanlar için sakıncalıdır.

Resim 101. Rumex scutatus çiçekli bitki

84.POLYGONACEAE FAMILİYASI (MADIMAKGİLLER)

Rumex tuberosus, Kuzukırdağı, Tırşo

Çok yıllık, genellikle dik veya yükselici, 30 - 60 cm boyunda otsu bir bitkidir. Yaprakları genellikle tabanda toplanmış, alt yaprakları ok başı şeklinde ve sivri veya kör uçludur, gövde yaprakları ise seyrek ve daha küçüktür. Çiçekleri salkım durumlarında toplanmış, içteki dişi çiçek parçaları yûreksi - yuvarlağımsı şekilli, 5 - 8 mm çapında, dıştakiler meyvede geriye kıvrılır.

Genel Özellikleri:

Yamaçlar, bozkırlar, tepelikler, meşe açıklıkları, tarla kenarları gibi alanlarda yetişir. Haziran ve Temmuz aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın, Sur, Çınar, Bismil, Ergani, Eğil, Silvan ilçelerinde yetişir. İlbaharda toplanan genç yaprakları demetler halinde pazarlarda satılır. Salata veya taze olarak yenir. Değişik Rumex türleri de toplanarak yenir.

Kullanılan Kısımları: Alt yapraklar

Kullanım Şekli:

Yaprakları ekşimsi ve lezzetli olup salata olarak kullanılır veya salataların içine katılır. Fazla tüketilmesi böbrek taşı, eklem iltihabı veya romatizma gibi hastalıkları olanlar için sakıncalıdır.

Resim 102. Rumex tuberosus yaprakları

Resim 103. Rumex tuberosus çiçekli bitki

85.PORTULACACEAE FAMILYASI (SEMİZOTUGİLLER)

Portulaca oleraceae, Semizotu, Pirpar

Tek yıllık, 30 - 40 cm kadar büyüeyebilen, yatık gövdeli, etli bir bitkidir. Yaprakları almaşlı dizilidir. Çanak yaprakları tabanda birleşik ve dökülücüdür. Çiçekleri küçük ve sarı renklidir.

Genel Özellikleri:

Bozkırlarda, bahçe ve tarla kenarlarında, boş arazilerde yetişir. Mayıs ile Ekim aylarında çiçeğe ve tohuma geçer. Bitkinin yapraklı dalları, yaygın olarak Türkiye’de salata ve sebze olarak tüketilir. Doğal olarak yetişen bitki, aynı zamanda kültüre alınmıştır. Diyarbakır çevresinde bahçe ve tarla kenarlarında kendiliğinden yetişen yaygın bir bitkidir. Bitkinin yapraklı dalları özellikle Mayıs ile Eylül aylarında toplanır. Diyarbakır pazarlarında demet halinde veya kg olarak satılır.

Kullanılan Kısımları: Yaprakları ve yapraklı dalları

Kullanım Şekli: Taze olarak salatalara veya yöreye özgü “Bostane” salatasının içine katılır. Yine taze olarak yoğurdun içine konarak tüketilir. Bunun dışında çorbası veya yemeği yapılan bir bitkidir. Türkiye’nin her yöresinde değişik şekillerde tüketilen değerli bir bitkidir.

Tıbbi Özellikleri:

Yapraklarının Omega-3 içermesinden dolayı kalp krizinin önlenmesi ve bağırsıklık sisteminin güçlendirilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bitkinin dal ve yapraklarından elde edilen özütün, cilt hastalıklarına ve böcek sokmalarına karşı geleneksel olarak kullanılmaktadır.

Resim 104. Portulaca oleraceae yapraklı dallar

86.ROSACEAE FAMILYASI (GÜLGİLLER)

Cerasus mahaleb, Mahlep

Genellikle 10 - 15 m boyunda, küçük ağaçsı bir bitkidir. Yapraklar geniş yumurtamsı veya yuvarlak şekilli, 5 - 6 cm uzunluğunda, kenarları oymalı - dişlidir. Yaprak sapları uzun, 2 - 3 cm uzunluğundadır. Çiçekleri salkımlarda seyrek dizili, her bir salkım 6 - 12 çiçekli, çiçekleri beyaz renkli, yaklaşık 8 mm uzunluğundadır. Çiçek sapları yaklaşık 2 cm uzunluğundadır. Meyveleri kiraz yapısında yumurtamsı şekilli, 8 - 12 mm uzunluğunda, olgunlukta koyu kırmızı - mor veya siyah renklidir. Etli kısmı acımtıraktır.

Genel Özellikleri:

Yol kenarları, kayalık yamaçlar ve meşeliklerde yetişen ağacı, yabani bir kiraz türüdür. Mart ile Mayıs aylarında çiçek açar. Meyveleri Haziran ve Temmuz aylarında olgunlaşır. Diyarbakır'ın Ergani, Dicle, Lice, Kulp, Çüngüş ve Sur ilçelerinde yetişir. Tohumları aktar ve baharatçılarda tane veya öğütülmüş olarak satılır. Ayrıca son yıllarda alışveriş sitelerinde de satışı yapılmaktadır.

Kullanılan Kısmı: Tohumları ve meyveleri

Kullanım Şekli:

Asıl olarak bitkinin kullanılan kısmı tohumlarıdır. Meyve içindeki çekirdeğin kırılmasıyla içindeki tohum çıkarılır. Mahlep tohumları çiğ olarak yenilir veya aromasından ötürü dövülerek çöreklerle katılır. Ayrıca Mardin yöresinde şaraplara aroma verici olarak kullanılmaktadır.

Tıbbi Özellikleri:

Bitkinin acımtırak tohumları şeker hastaları tarafından çiğ olarak günde birkaç tane olacak şekilde tüketilir. Meyvelerin etli kısmı acımsı lezzette olup taze olarak şeker hastalığına karşı kullanılmaktadır. Bitkinin yan etkileri hakkında yeterince bilgi bulunmamaktadır. Dikkatli tüketilmesi tavsiye edilmektedir.

Resim 105. Cerasus mahaleb meyveli bitki

87.ROSACEAE FAMILYASI (GÜLGİLLER)

Cerasus microcarpa, Yaban Kirazi

Sık dallı, geniş yayılan, 3 metreye kadar boyolanabilen, çalimsı bir bitkidir. Yapraklar yuvarlak veya eliptik şekilli, 2 - 5 cm uzunluğunda, tüysüz veya tüylüdür. Çiçekleri tek veya ikili, beyaz veya pembe renkli, 4 - 5 mm uzunluğundadır. Meyveleri kiraz yapısında, 5 - 6 mm boyunda, yumurtamsı veya küremsi şekilli, kırmızı, sarı veya portakal renklidir.

Genel Özellikleri:

Çalılıklar, meşelikler, yamaçlar ve kayalık yamaçlarda yetişir. Mart ve Nisan aylarında çiçeğe geçer. Meyveleri genellikle Haziran ayında olgunlaşır. Diyarbakır'ın Eğil, Ergani, Lice, Kulp, Çermik, Çüngüş, Hazro, Silvan ilçelerinde yetişir. Doğal olarak yetişen, çalimsı ve küçük meyveli bir kiraz türüdür. Genellikle yöre halkı tarafından tüketilir.

Kullanılan Kısmı: Meyveleri

Kullanım Şekli: Tatlımsı kiraz tipi meyveleri yöre halkı tarafından yenir.

Resim 106. Cerasus microcarpa çiçekli bitki

Resim 107. Cerasus microcarpa meyveli bitki

Resim 108. Crataegus azarolus çiçekli bitki

88.ROSACEAE FAMILYASI (GÜLGİLLER)

Crataegus azarolus, Müzmüldek, Gühij

Yaprak döken, genellikle dikenli, çalimsı veya 3 - 8 m boyunda ağaçsı bir bitkidir. Yaprakları 3 - 5 cm uzunluğunda, geniş ters yumurtamsı şekilli, belirgin 3 - 5 loblu bölünmüş, kenarları derin dişlidir. Çiçek durumu sık, 3 - 8 çiçekli, çiçekleri 12 - 16 mm çapında, beyaz renklidir. Meyveleri küremsi şekilli, 12 - 18 mm çapında, sarı veya turuncu renkli ve 2 - 3 çekirdeklidir.

Genel Özellikleri:

Küçük ağaçsı veya yarı çalimsı bitkilerdir. Diyarbakır ve çevre illerde her iki türün taze meyveleri aynı amaçla tüketilir. Diyarbakır'ın Ergani, Çermik, Çüngüş, Lice, Hazro, Kulp ilçelerinde yetişen bir bitkidir. Sonbaharda olgunlaşan meyveleri toplanarak, arabacılar ve yöre pazarlarında satılır.

Kullanılan Kısımları: Meyveleri

Kullanım Şekli:

Alıç meyveleri meyve olarak tüketilir. Meyveleri alıç sirkesi yapımında kullanılır.

89.ROSACEAE FAMILYASI (GÜLGİLLER)

Crataegus monogyna, Yemişen

Çalimsı veya 10 metreye kadar boylanabilen dikenli küçük ağaçsı bir bitkidir. Yaprakları yumurtamsı veya ters yumurtamsı şekilli, derince bölünmüş, 5 - 7 parçalı, 3 - 5 cm uzunluğunda, 3 - 4 cm genişliğindedir. Çiçek durumu seyrek, 10 - 18 çiçekli, çiçekleri beyaz veya pembe renkli 10 - 15 mm çapındadır. Meyveleri küremsi veya yumurtamsı şekilli, 7 - 10 mm çapında, tüsüz, kırmızı veya koyu kırmızı renklidir. Meyveleri tek çekirdeklidir.

Genel Özellikleri:

Yamaçlar, meşelikler ve yol kenarlarında yetişir. Nisan ve Mayıs aylarında çiçeklenir. Temmuz ile Eylül aylarında meyveleri olgunlaşır. Diyarbakır'ın Eğil, Ergani, Dicle, Hazro, Kulp, Lice, Çermik ve Çüngüş ilçelerinde yetişir.

Kullanılan Kısımları: Yaprakları

Kullanım Şekli:

Yörede yetişen ve kırmızı, tek çekirdekli meyveleri ile tipik olan Crataegus Monogyna, tıbbi önemi olan bir alıç türüdür.

Yaprakları kalp çarpıntılarına karşı çay gibi demlenerek kullanılır. Ayrıca meyveleri taze olarak yenir.

Resim 109. *Crataegus monogyna* var. *monogyna* meyveli bitki

90.ROSACEAE FAMILYASI (GÜLGİLLER)

Crataegus orientalis Alıç, Gühij

Çalimsı veya 3 - 5 m boyunda küçük ağaçsı bir bitkidir. Dikenleri genellikle uzamış ve yapraklıdır. Yapraklar 3 - 5 cm uzunluğunda, baklavamsı veya ters yumurtamsı - dörtgensel şekilli, derin 3 - 7 loplu ve grimsi tüylüdür. Çiçek durumu sık, 4 - 10 çiçekli, çiçekleri 15 - 20 mm çapında, beyaz renklidir. Meyveleri küremsi şekilli, yaklaşık 20 mm çapında, kırmızı veya turuncu renkli, 4 - 5 çekirdeklidir.

Genel Özellikleri:

Küçük ağaçsı veya yarı çalimsı bir bitkidir. Diyarbakır ve çevre illerde her iki türün taze meyveleri aynı amaçla tüketilir. Diyarbakır'ın Eğil, Ergani, Dicle, Hani, Çermik, Çüngüş, Lice, Hazro, Kulp ilçelerinde yetişen bir bitkidir. Sonbaharda olgunlaşan meyveleri toplanarak arabacılarda ve yöre pazarlarında satılır.

Kullanılan Kısımları: Meyveleri

Kullanım Şekli:

Alıç meyveleri meyve olarak tüketilir. Meyveleri alıç sirkesi yapımında kullanılır. Alıç türlerinin çiçekli dalları çay olarak kullanılmaktadır.

91.ROSACEAE FAMILYASI (GÜLGİLLER)

Pyrus syriaca Çakal Armudu, Şekok

Dikenli, 2 - 6 m boyunda, küçük ağaçsı bir bitkidir. Yaprakları dar mızraklı, yumurtamsı - dikdörtgensel, 4 - 8 cm uzunluğundadır. Çiçek durumu çok çiçekli, çiçekleri beyaz renkli, 3 cm çapındadır. Meyveleri armut biçiminde veya küremsi, 2 - 2,5 cm uzunluğundadır.

Genel Özellikleri:

Meşe açıklıkları, yamaçlar ve yol kenarlarında yetişir. Nisan ve Mayıs aylarında çiçeklenir. Meyveleri Temmuz ile Eylül aylarında olgunlaşır. Diyarbakır, Ergani, Çermik, Çüngüş, Lice, Hani, Kulp, Hazro ilçelerinde yetişir.

Kullanılan Kısımları: Meyveleri

Kullanım Şekli:

Doğal olarak yetişen bir armut türüdür. Meyveleri taze olarak yöre halkı tarafından tüketilir.

Resim 110. *Pyrus syriaca* çiçekli bitki

92.ROSACEAE FAMILYASI (GÜLGİLLER)

Rosa canina Kuşburnu, Şilan

Genellikle 1 - 4 m boyunda, sık çalimsı bir bitkidir. Dikenleri iri, kıvrık, tabanda genişlemiştir. Yaprakları tüysü bölünmüş, 5 - 7 yaprakçıklıdır. Yaprakçıklar eliptik veya geniş yumurtamsı şekilli, 1 - 4 cm uzunluğunda, yaprak kenarları eğik dişlidir. Çiçek durumu tek, ikili veya fazla sayıda çiçeklidir. Çiçekler beyaz veya pembe renkli, 2 - 3 cm çapındadır. Meyveleri yumurtamsı veya küremsi, 1 - 2,5 cm uzunluğunda, sarımsı - kırmızı veya koyu kırmızı renkli ve çok tohumludur.

Genel Özellikleri:

Çalılık yamaçlar, çalılıklar, orman ve su kenarlarına yakın alanlarda yetişir. Mayıs ile Temmuz ayları arasında çiçeklenir. Ağustos ile Eylül aylarında meyveye geçer. Diyarbakır'ın Sur, Çermik, Çüngüş, Ergani, Dicle, Hani, Lice, Kulp, Hazro ve Silvan ilçelerinde yetişen gül türüdür.

Kullanılan Kısımları: Meyveleri

Kullanım Şekli:

Yabani bir gül türü olan kuşburnunun meyveleri kullanılmaktadır. Doğadan toplanan meyveleri çay olarak içilir veya taze meyvelerinden marmelat yapılır. Kuşburnu marmelatı ve kurutulmuş kuşburnu meyveleri aktarlarda ve alışveriş sitelerinde satılmaktadır.

Resim 111. Rosa canina çiçekli bitki

Resim 112. Rosa canina meyveli bitki

93.ROSACEAE FAMILYASI (GÜLGİLLER)

Rubus sanctus, Böğürtlen, Dirireşk

1 - 2 m boyunda, sık çalimsı bir bitkidir. Dalları kemerli, dikenleri genellikle düz veya kıvrıktır. Yapraklar 3 - 5 yaprakçıklı, ters yumurtamsı veya yuvarlağımsı şekilli, iki renkli, üst yüzeyi tüysüz veya tüylü, yeşil renkli, alt yüzeyi sık ve beyaz tüylüdür. Çiçek salkımları çok çiçekli, çiçekleri pembe renkli, 10 - 13 mm uzunluğundadır. Meyveleri küremsi, 10 mm çapında, siyah renklidir.

Genel Özellikleri:

Çalılıklar, yamaçlar, nemli alanlar ve su kenarlarına yakın yerlerde yetişir. Haziran ve Temmuz aylarında çiçeklenir. Meyveleri Temmuz ile Eylül ayları arasında olgunlaşır. Diyarbakır'ın tüm ilçelerinde yaygın olarak yetişen doğal bir bitkidir. Genellikle yöre halkı tarafından tüketilir.

Kullanılan Kısımları: Meyveleri

Kullanım Şekli:

Taze meyveleri doğadan toplanarak meyve olarak çevre halkı tarafından tüketilir. Türkiye'de yetişen birçok böğürtlen türünün meyveleri yiyecek olarak tüketilmektedir.

Resim 113. Rubus sanctus çiçekli bitki

94.URTİCACEAE FAMILİYASI (ISIRGANGİLLER)

Urtica dioica, Isırgan, Gihaye Gezo, Gezok

Çok yıllık, yakıcı tüylere sahip, 40 - 100 cm boyunda, küme şeklinde otsu bir bitkidir. Gövdeler dik, 4 köşeli, basit veya tabandan itibaren dallanmıştır. Yaprakları saplı, oval şekilli, dişli kenarlı ve yüzeysel yakıcı tüylüdür. Çiçekleri iki evcikli, erkek ve dişi çiçekleri yaprak koltuklarında, uzun saplı çiçek durumlarında bulunur. Çiçek örtüsü dört parçalı, çiçekleri pembemsi renklidir. Meyveleri küçük fındıksı yapıda ve esmer renklidir.

Genel Özellikleri:

Kayalıklar, gölgelik alanlar, akarsu kenarları gibi alanlarda yetişir. Mayıs ile Haziran aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın Çınar, Eğil, Ergani ve Çüngüş ilçelerinde doğal olarak yetişir. Nisan ve Mayıs aylarında demetler halinde pazarlarda satılmaktadır. Aynı zamanda kültürlü yapılan bir bitkidir. Birçok marka tarafından poşet çay olarak satılmaktadır.

Kullanılan Kısım: Genç yapraklı dalları

Kullanım Şekli:

Taze yapraklı dalları sebze olarak kullanılır. Haşlanmış ısırgan bitkisi, kuru soğan ile kavularak yemeği yapılır. Üzerine yoğurt ilave edilebilir. Yine soğan ile hafifçe kavularak hazırlanan ısırgan otu, gözleme ve börek harcı olarak kullanılır.

Tıbbi Özellikleri:

Isırgan otu, tıbbi özelliklerinden dolayı çay olarak tüketilen bir bitkidir. Bitki çayı, geleneksel olarak kanı temizleyici, diyabet, öksürük ve kanser gibi hastalıklara karşı kullanılmaktadır. *Yaprak ve gövdelerine dokunulduğunda cildi tahriş eder. Tıbbi olarak kullanıldığında olgun yaprakları böbreklere zarar verebilir. Hamilelikte kullanımı önerilmez.*

Resim 114. Urtica dioica yapraklı dalları

95.URTİCACEAE FAMILYASI (ISIRGANGİLLER)

Urtica pilulifera, Dalağan, Gihaye Gezo, Gezok

Tek yıllık, yakıcı tüylere sahip, 30 - 70 cm boyunda, dallanmış otsu bir bitkidir. Yaprakları saplı, 3 - 5 cm uzunluğunda, oval şekilli ve dişli kenarlı, üst tarafı koyu yeşil renkli ve parlak olup, yakıcı tüylerle kaplıdır. Çiçekleri iki eşeyli, erkek çiçekler ince dallar üzerinde sık kümeler şeklinde, dişi çiçekler küremsi başçıklar şeklinde, tek veya nadiren ikili olup yaprak koltuklarında bulunur.

Genel Özellikleri:

Harabeler, çit kenarları, çayırılık alanlarda yetişir. Nisan ayında çiçeklenir. Diyarbakır'ın, Çermik, Çüngüş, Ergani, Eğil ve Çınar ilçelerinde doğal olarak yetişir. Doğada yetişen, tek yıllık, otsu bir bitki olup pazarlarda satılmaktadır. Aynı zamanda kültürü yapılan bir bitkidir.

Resim 115. Urtica pilulifera yapraklı dalları

Kullanılan Kısım: Genç yapraklı dalları

Kullanım Şekli:

Genç yapraklı dalları sebze olarak kullanılır. Isırgan otu haşlanır, kuru soğan ile kavularak yemeği yapılır. Üzerine yoğurt ilave edilebilir. Kuru soğan ile hafifçe kavularak hazırlanan ısırgan otu, gözleme ve börek harcı olarak kullanılır.

Tıbbi Özellikleri:

Kurutulmuş yaprakları çay gibi demlenerek kullanılır. Bitkinin çayı, diyabet, öksürük ve kanser hastalığına karşı kullanılmaktadır. *Yaprak ve gövdelerine dokunulduğunda cildi tahriş eder. Tıbbi olarak kullanıldığında olgun yaprakları böbreklere zarar verebilir. Hamilelikte kullanımı önerilmez.*

Resim 116. Urtica pilulifera çiçekli ve meyveli bitki

96.XANTHORRHOEACEAE FAMILYASI (ÇİRİŞGİLLER)

Eremurus spectabilis, Çiriş, Gulik

Çok yıllık, rizomlu bir bitkidir. Yaklaşık 80 -150 cm uzunluğunda, yaprakları tabanda toplanmış olup sapı dallanmamış ve yapraksızdır. Taban yaprakları genişçe şeritsi, 20 - 60 cm uzunluğunda, 4 - 5 cm eninde ve tüysüzdür. Çiçek durumu salkım şeklinde 50 - 70 cm uzunluğunda, sık çiçeklidir. Çiçekleri beyaz veya yeşilimsi - sarı renkli, 10 - 13 mm uzunluğundadır. Meyveleri kapsül şeklinde, küremsi, 6 - 9 mm çapındadır.

Genel Özellikleri:

Bozkırlar, orman açıklıkları ve kayalık yamaçlarda yetişir. Nisan ile Mayıs aylarında çiçeklenir. Diyarbakır'ın Çermik, Çüngüş, Hani, Lice ve Kulp ilçelerinde doğal olarak yetişen bir bitkidir. Bitkinin yapraklı sürgünleri Mart ve Nisan aylarında kesilerek toplanır. İlkbaharda gülük adıyla pazarlarda yaygın olarak satılır. Aşırı toplanmasından ötürü bitkinin varlığı tehdit altındadır.

Kullanılan Kısımları: Yapraklı sürgünleri

Kullanım Şekli: Genç yapraklı sürgünleri sebze olarak kullanılır. Sürgünler temizlenir ve yemek olarak tüketilir. Pırasaya benzer aroma ve lezzete sahip bir bitki olup çeşitli şekillerde pişirilir. Çiriş otu çorba olarak, haşlanarak yoğurtla veya kavrulularak yumurtalı olarak, bulgurun içine katılarak tüketilir. Sade veya diğer otlarla birlikte gözleme ve börek harcı olarak da kullanılır.

Resim 117. Eremurus spectabilis yaprakları

Resim 118. Eremurus spectabilis çiçekli bitki

97.ZYGOPHYLLACEAE FAMILİYASI (ÇOBANÇÖKERTENGİLLER)

Tribulus terrestris Kurincik, Çobançökerten

Tek yıllık, 20 - 80 cm uzunluğunda, sert dikenli, sürünücü otsu bir bitkidir. Genç sürgün ve yaprakları gümüş renkli tüylüdür. Yapraklar tüysü bölünmüş, 10 - 16 yaprakçıklıdır. Yaprakçıklar 5 - 8 mm uzunluğunda, yumurtamsı veya eliptik şekillidir. Çiçekler yaprak Tribulus terrestris Çobançökerten, Kurincik koltuklarında tekli, 4 - 5 mm büyüklüğünde ve sarı renklidir. Meyveleri 10 mm büyüklüğünde, sert, 4 - 5 parçalı, her meyve parçasının üzerinde çok sayıda kısa ve 2 tane büyük diken bulunur.

Genel Özellikleri:

Kıraç alanlar, çayırlar, yol ve tarla kenarları, çakıllı alanlarda yetişen bir bitkidir. Genellikle Temmuz ile Eylül ayları arasında çiçeklenir. Diyarbakır'ın hemen hemen tüm ilçelerinde yaygın olarak yetişen bir bitkidir. Bitkinin toprak üstü kısımları [yaprak, çiçek ve meyveli dalları] toplanarak kurutulur ve aktarlarda satılır. Ayrıca alışveriş sitelerinde de satışa sunulmaktadır.

Resim 119. Tribulus terrestris çiçekli bitki

Kullanılan Kısımları: Yaprak, çiçek ve meyveli dalları

Kullanım Şekli: Tıbbi olarak kullanılan bir bitkidir.

Tıbbi Özellikleri:

Damarları genişletici ve yenileyici özelliğe sahiptir. Yaprak, çiçek ve meyveli dalları, kalp hastalıkları, damar tıkanıklığı ve böbrek taşlarına karşı kullanılır. Bitkinin dalları, çay şeklinde demlenerek kullanılır. Günde bir iki bardak içilmesi önerilir. 10 günden fazla tüketilmemesi önerilmektedir. Erkeklerde testosteron seviyesini ve sperm miktarını artırıcı özelliğe sahiptir. **10-15 gün kullanılması önerilir. Uzun süreli kullanımı tavsiye edilmemektedir.**

SONUÇ

Özellikle kırsal kesimde yaşayan insanlar, gıda, baharat veya tıbbi amaçlı olarak bazı bitkileri geleneksel olarak yüzyıllar boyunca kullanarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Son yüzyılda kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, sosyolojik yapının değişimi ve endüstriyel tarımın gelişmesi, insan doğa ilişkilerini olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bu durum doğanın ekolojik değişimini de olumsuz yönde değiştirerek, etkilemeye devam etmektedir. Tüm bu gelişmelerin sonucunda insanlar için önemli bir yere sahip geleneksel bilgi de yok olmaya yüz tutmuştur.

Sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı geleneksel olarak kullanılan bazı bitkiler, kırsal kesimde yaşayan insanlar için önemli bir geçim kaynağı olmuştur. Bitkilerin doğadan toplanması; özellikle kadınlar ve çocuklar tarafından sürdürülen bir meslek haline gelmiştir. Şehrin varoşlarında yaşayan insanlar veya uzak kırsal yerleşim yerlerinde bu tip faaliyetler günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

Diyarbakır ve ilçelerinde yapılan literatür ve saha çalışmaları sonucunda 100 kadar bitki türünün gıda, baharat ve tıbbi bitki olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Kenger (kerenk), çiriş otu (gülik), akbaldır, hardal (gerdal), sığır dili (guriz), su tersi (tuzik), yarpuz (punk) gıda olarak sıklıkla tüketilen bitkilerin başında gelmektedir. Kekik (zahter), orkide türlerinin yumruları (salep), mahlep, acıyavşan (meryemhort), menengiç (kızvan), meyan kökü baharat veya içecek olarak yoğun tüketimi olan bitkilerdir. Bu bitkilerin bir kısmı aynı zamanda tıbbi özelliğe sahip ekonomik değeri olan bitkilerdir.

Son yıllarda bu bitkilere olan ilginin artması, sürdürülebilir bir üretimin olmaması ve aşırı tüketim gibi etmenlerden dolayı birçok bitki türünün varlığı tehdit altına girmiştir. Bu durum zaman içerisinde ekonomik ve yaşamsal öneme sahip bu bitkilerin doğadan tükenmesine yol açmaktadır.

İnsanlar tarafından yapılan doğadan toplama faaliyetleri bitkiler üzerinde farklı etkilere neden olmaktadır. Örnek olarak menengiç bitkisinin meyvelerinin toplanması bitki üzerinde sınırlı etkiye sahiptir. Oysa orkidelerin yumruları, kenger, akbaldır, çiriş otu gibi bitkilerin sökülmesi, bitkinin ve habitatının tamamen yok olmasına neden olmaktadır.

Özellikle orkide ve soğanlı bitkiler gibi nadir bitkiler, doğadan sökülmeleri nedeniyle artık yok olma tehdidi altına girmiş bitkilerdir. Bitmez tükenmez diye ifade edilen birçok türü endemik bitki statüsünde olup acil önlem alınması gereken bitkilerin başında gelmektedir.

Ekolojik sorunların çözümünün temeli, insan odaklı çalışmalara dayanmaktadır. Doğanın ve biyolojik zenginliğin tahribatının önlenmesi sadece yasalarla çözülemez. Dolayısıyla doğal varlıkların korunması, sosyo-ekonomik yapıyı da gözeten (hem yerinde koruma hem de yerinde üretimi destekleyen) projelerin yaşama geçirilmesine bağlıdır.

Bazı bitki türlerinin kültüre alınması, belki de doğal varlıkların yerinde korunabilmesinin yollarından sadece biridir. Bu şekilde geliştirilecek projelerin hem şehir halkına hem Diyarbakır gastronomisine ve turizmine önemli katma değer sağlayacağı aşikârdır.

KAYNAKÇA

- Bakis, Y., Babac, M. T., & Uslu, E. [2011]. "Updates and improvements of Turkish Plants Data Service [TÜBIVES]" In Health Informatics and Bioinformatics [HIBIT], 2011 6th International Symposium on [pp. 136-140]. IEEE.
- Davis, P.H., [ed.]. 1965-1985. Flora of Turkey and the East Aegean Islands, vol.1-9, Edinburgh. Edinburgh University Pres.
- Davis, P.H.; Mill, R.; Tan, K., [eds.]. 1988. Flora of Turkey and the East Aegean Islands [supplement] vol. 10, Edinburgh. Edinburgh University Pres.
- Eken, G., Bozdoğan, M., İsfendiyaroğlu, S., Kılıç, D.T., Lise, Y., [ed.] 2006. Türkiye'nin Önemli Doğa Alanları. Doğa Derneği, Ankara.
- Erik, S., Tarkahya B., 2004. Türkiye Florası Üzerine. Kebikeç, 17: 139-163.
- Ertekin, A.S., 2002. Karacadağ Bitki Çeşitliliği. Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalkınma Derneği ve UNDP Global Environmental Facility. Ankara. 117 sayfa.
- <http://ww2.bgbm.org/mcl/home.asp> 05.02.2022
- <http://checklist.cites.org/> 21.05.2017
- <http://www.emplantbase.org/home.html> 21.05.2017
- <http://www.ipni.org/ipni/plantnamesearchpage.do>24.03.2022
- Güner, A.; Özhatay; N., Ekim, T.; Başer, K.H.C., 2000. Flora of Turkey and the East Aegean Islands, vol. 11, Edinburgh. Edinburgh University Pres.
- Güner, A., Aslan, S., Ekim, T., Vural, M., Babaç, M.T., [edlr.], 2012. Türkiye Bitkileri Listesi [Damarlı Bitkiler]. Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi ve Flora Araştırmaları Derneği Yayını. İstanbul. 1290 s.
- Özhatay, N., Byfield, A., Atay, S., 2005. Türkiye'nin 122 Önemli Bitki Alanı. Doğal Hayatı Koruma Vakfı. İstanbul. 476 s.
- Saya, Ö. ve Ertekin, A. S., 1997. GAP'ın Bölge Florasına Etkileri. GAP'ın Ekolojiye ve Tarıma Etkileri Sempozyumu 30-31 Ekim 1997. Türkiye Çevre Vakfı, Yayın no:125, 39-55.
- Saya Ö., Ertekin A.S., Özen H.Ç., Hoşgören H., Toker Z. [2001]. GAP Yöresindeki Endemik ve Tıbbi Bitkiler, Türkiye Çevre Vakfı ve UNDP Global Environmental Facility. Yayın no: 143, Ankara. 207 Sözer, A. N., 1984. Güneydoğu Anadolu'nun Doğal Çevre Şartlarına Coğrafi Bir Bakış. Ege Coğrafya Dergisi, 2, 18-3.
- Ertekin, A. S., 2021. Herbarium of Mesopotamia. Yeni Yaşam Derneği & UNDP GEF <https://www.mezopotamyaherbariyumu.com/>

Mezopotamya Gastro Diyarı

“Gastronomi ve Yöresel Ürünler Eylem Planı,
2020 Yılı Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı
kapsamında Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından sağlanan
mali destek ile yürütülmüştür.

Sözleşme No: TRC2/20/CMDP/02”

   diyargastronomi

Yenişehir Mh. Yusuf Azizoğlu Cd. Fiskaya Yenişehir/Diyarbakır